

TRADICIJSKA KULTURNA BAŠTINA POLJIČKOG I OMIŠKOG KRAJA

Perica, Antonia

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:825565>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-30**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

ANTONIA PERICA

**TRADICIJSKA KULTURNA BAŠTINA U POLJIČKOM I OMIŠKOM
KRAJU**

DIPLOMSKI RAD

SPLIT, studeni 2016.

Odsjek za Hrvatski jezik i književnost

Hrvatski jezik i književnost

Hrvatska tradicijska kulturna baština u europskom kontekstu

TRADICIJSKA KULTURNA BAŠTINA U POLJIČKOM I OMIŠKOM KRAJU

Studentica:

Antonia Perica

Mentor:

prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, studeni 2016. godine

Diplomski je rad obranjen _____ u Splitu pred povjerenstvom:

SADRŽAJ

UVOD	7
1. GEOGRAFSKA OBILJEŽJA.....	8
1.1. Omiš	9
1.2. Poljica.....	9
2. PREDAJE.....	11
2.1. Povijesne predaje.....	11
2.1.1. Mile Gojsalić	11
2.1.2. Kate Bobetić	12
2.2. Etiološke predaje	12
2.2.1. Nastanak Poljica	13
2.2.2. Kraljica Tuga.....	13
2.2.3. Bajnice.....	13
2.3. Eshatološke predaje.....	14
2.3.1. Groblje nekrštene djeca.....	14
2.4. Mitske predaje	14
2.4.1. Vile	15
2.4.2. Gdje su nestale vile?.....	15
2.4.3. Vile u Donjim Poljicima	16
2.4.4. Vile frizerke.....	16
2.4.5. Miris kave.....	17
2.4.6. Crna vila u Kostanju.....	17
2.4.7. Crne vile u Brnistri	17
2.5. Demonološke (demonске) predaje	17
2.5.1. Vještice.....	18
2.6. Pričanja iz života	18
2.6.1. Mostina.....	19
2.6.2. Lukavstvo gusara.....	19
3. CRKVENO PUČKA BAŠTINA.....	20

3.1. Sveta Katarina	20
3.2. Sveti Nikola.....	21
3.3. Badnji dan	23
3.4. Božić.....	25
3.5. Stara godina.....	27
3.6. Sveta tri kralja (Vodokršće)	27
3.7. Pokladni običaji.....	28
3.8. Gospa Kalandora (Kandalora).....	28
3.9. Sveti Josip	29
3.10. Cvjetnica.....	30
3.11. Veliki četvrtak	30
3.12. Veliki petak	31
3.13. Velika (Bila) subota	35
3.14. Uskrs.....	35
3.15. Sveti Juraj.....	36
3.15.1. Izbor velikoga kneza	38
3.15.2. Inventar poljičke škrinje občene iz godine 1776.....	39
3.15.3. Inventar poljičke škrinje iz 1828. god.	40
3.16. Sveti Ivan Nepomuk.....	41
3.17. Sveti Ivan Krstitelj (Cvitnjak)	44
3.18. Velika Gospa	44
3.19. Gospin prinos	45
4. POLJIČKI STATUT	46
5. OBIČAJI GRADA OMIŠA	48
5.1. Oželanda.....	48
5.2. Oproštaj novaka.....	49

5.3. Na dvi branke	49
5.4. Dobar ulov	49
5.5. Ribarske noći.....	50
5.6. Gluvo omiško kolo	50
6. ŽENIDBENI OBIČAJI	51
7. POSLOVICE I ZAGONETKE	54
7.1. Poslovice	54
7.2. Zagonetke	57
8. SUJEVJERJA.....	58
9. SVJETOVNE USMENE LIRSKE PJESME	60
ZAKLJUČAK	64
RJEČNIK	65
PODACI O KAZIVAČIMA	69
LITERATURA.....	70
SAŽETAK.....	73
SUMMARY	74

UVOD

Usmena književnost zacijelo je stara onoliko koliko i sam čovjek. Josip Kekez nam tako u svom radu navodi kako je usmena književnost najstariji i najdugotrajniji oblik umjetničkoga stvaranja jezičnim medijem.¹ Kao takva, usmena književnost u sebi krije brojna blaga i zanimljivosti koje su nerijetko skrivene u pojedinim narodima i njihovim običajima. Usmena književnost tako nije samo predmet izučavanja znanosti o književnosti. Jedan od najznačajnijih hrvatskih etnologa Branimir Bratanić navodi kako nema kulture izvan zajednice ljudi. Ona se uvijek proučava u okviru neke zajednice odnosno društva,² a cijela usmena književnost zapravo i počiva na kulturi pojedinog naroda. Tako, iako je usmena književnost oblikovana u jeziku, Kekez nam navodi kako sama znanost o književnosti nije dostatna, stoga se ova vrsta književnosti proučava i unutar drugih disciplina kao što su: etnologija, historiografija, sociologija, psihologija, muzikologija, lingvistika itd. Psihologija tako objašnjava unutarnje psihičko stanje pojedinih likova, sociologija društvenu utemeljenost, historiografija će se bazirati na ono povijesno i istinito u svemu tome, etnologija na kulturu i običaje...³ Sve ove činjenice upućuju na kompleksnost same tematike koja je nažalost često nepravedno podcijenjena izvan spomenutih znanstvenih disciplina.

I sami smo svjedoci kako današnji užurbani način života polako ubija pojedine narodne običaje i priče. Ljudi zaboravljaju na bogatstvo koje baštine od svojih predaka. Cilj ovog rada jest zabilježiti bar dio stare, bogate tradicijske i kulturne baštine poljičkog i omiškog kraja. Ovaj prostor, iako zemljopisno i ne toliko velik, diči se bogatom tradicijskom i kulturnom baštinom. Počevši s raznim pričama o vješticama i vilama, preko predaja o velikim ženama koje su proslavile Poljica pa sve do povijesnih činjenica o velikim i slavnim omiškim gusarima, ovo se područje doista ima s čim pohvaliti. Tako je, uz prikaz bogate kulturne i tradicijske baštine, cilj ovog rada i osvijestiti o potrebi očuvanja iste.

¹Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboľšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986., str. 133.

²Bratanić, Branimir, *Regionalna ili nacionalna i opća etnologija*, Slovenski Etnograf, X, Ljubljana, 1957., str. 12.

³Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboľšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986., str. 140.

1. GEOGRAFSKA OBILJEŽJA

Šire omiško područje obuhvaća Omiško primorje i Zagoru, a proteže se od ušća rijeke Žrnovnice kraj Stobreča pa sve do prijevoja Dubci (Vrulja), dok ga sa sjeverne strane omeđuje rijeka Cetina.⁴ U sastavu grada Omiša danas se nalaze naselja: Blato na Cetini, Borak, Čelina, Čišla, Donji Dolac, Dubrava, Gata, Gornji Dolac, Kostanje, Kučiće, Lokva Rogoznica, Marušići, Mimice, Naklice, Nova Sela, Omiš, Ostrvica, Pisak, Podašpilje, Podgrađe, Putišići, Seoca, Slime, Smolonje, Srijane, Stanići, Svinišće, Trnbusi, Tugare, Zakućac i Zvečanje⁵ (slika 1). Najveći dio tog prostora u prošlosti je pripadao autonomnoj općini Poljica.

Slika 1. Omiška rivijera

⁴Benković, Ivan, *Zemljopisni i geografski okvir života*, u: Domljan, Žarko, *Omiš i Poljica*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2006., str 11.

⁵ Isto str. 21.

1.1. Omiš

Grad Omiš smjestio se u samom srcu Dalmacije, na ušću rijeke Cetine. Mimica nam navodi da je na samo formiranje grada i povijesni razvoj bitno utjecala upravo Cetina. Naime ona je, prolazeći kanjonom, erozijom formirala pješćane zaravni i nataložila novi otok Puntu na kojemu se proširio i današnji Omiš.⁶

Smatra se da podrijetlo naziva grada potječe od slavenske riječi *Holm/Hum*, što je prevedenica ilirsko-grčke riječi *Onaion/Oneon*, a znači *brdo, brijeg, mjesto na brijegu*. Sam Omiš je isto nekada bio na brijegu što objašnjava ovaj naziv.⁷ Također, moguće je da je Oneum prozvan po rijeci Cetini, koju su grčki kolonisti u donjem toku zvali Nestos, iz čega se izvodi ime grada *Oneum (Onenaum)*. Današnje ime Omiša izvodi se iz srednjovjekovnog imena *Olmissium, Almiyssimu* (odnosno *Almissa* u doba mletačke vlasti).⁸

1.2. Poljica

Iako su Poljica nekoć bila vrlo važan upravno-politički pojam, danas ih spominjemo samo kao zemljopisno-povijesni. To je prostor koji obuhvaća otprilike 250 km², a podijeljen je na tri mikroregije - Donja, Srednja i Gornja Poljica. Ova podjela vršila se u odnosu na planinu Mosor i različite geološke, klimatske i hidrografske posebnosti.⁹ Poljica su ime dobila po malim mosorskim poljima na kojima se obrađivala zemlja od koje se živjelo. Frano Ivanišević u svom djelu „Poljica“ opisuje kako su Poljica nekada imala šesnaest sela s obzirom na broj župnika, a dvadeset s obzirom na broj seoskih starješina (jer su neke župe imale čak po dva ili tri seoska glavara).¹⁰ Tako, iako su Poljica sačinjavala jedinstveno područje u gospodarskom i političkom pogledu, bila su podijeljena na dvanaest posebnih administrativno-teritorijalnih jedinica, tzv. *kantuna*. Prema velikom Rječniku

⁶ Mimica, Božo, *Omiška krajina – Poljica – Makarsko primorje: od antike do 1918. godine*, Vitagraf, Rijeka, 2003., str. 18.

⁷ Isti, str. 19.

⁸ *Omiš- Dugi Rat- Šestanovac- Zadvarije*, tiskara Franjo Kluz d.d. Omiš, Uredili: Ivo Kalajžić, Ante Novaković, Omiš, 2002., str. 14.

⁹ Prema: Kuvačić-Ižepa, Mate, *Poljica: putovanje kroz povijest i krajolik*, Naklada Bošković, Split, 2002., str. 7-10.

¹⁰ Ivanišević, Frano *Poljica, narodni život i običaji*, reprint izdanja JAZU iz 1906. i neobjavljena građa, Književni krug Split, Split 1987., str. 14.

HAZU, *katun* je mjesto gdje se ljeti na gorama hrani i muze blago (osobito ovce). Božo Mimica navodi nam da je riječ *katun* vjerojatno najprije označavala mjesto gdje su živjeli pastiri, a kasnije selo, naselje, područje koje u drevnim oblicima života nije moglo ni biti drugačije nego pastirsko.¹¹ Poljica inače obuhvaćaju područje koje je omeđeno rijekama Cetina i Žrnovnica, te je zanimljivo da je samo jedan dio Blata na Cetini spada pod Poljica. Upravo rijeka Cetina, koja protječe kroz Blato, dijeli Poljičku Republiku od ostatka sela. Ista je stvar i s Omišem pa tako centar grada ne spada u Poljica dok predio Priko spada. Tako su u tom selu samo prezimena Dajak, Babajić i Franić dio velike Poljičke Republike, dok ostali mještani tog sela nisu¹².

I dok su nekad Poljica brojila samo 12 katuna, danas ona broje 21 selo.

U sklopu Donjih Poljica tako se danas nalaze sela: Podstrana, Jesenice i Duće.

U Srednja Poljica ubrajamo: Sitno (Gornje i Donje), Dubravu, Srinjine, Tugare, Zakućac, Gata, Čišla, Zvečanje, Kostanje, Podgrađe, Seoca.

U sklopu Gornjih Poljica nalaze se: Trnbusi, Gornji Dolac, Srijane, Donji Dolac¹³

Iako Poljička Republika prestaje postojati dolaskom Napoleona 1806. godine¹⁴, i danas Poljičani njeguju i čuvaju baštinu toga kraja, kao i običaje.

Slika 2. Poljička Republika - sela

¹¹ Mimica, Božo, *Omiška krajina – Poljica – Makarsko primorje: od antike do 1918. godine*, Vitagraf, Rijeka, 2003., str. 189.

¹² Kazivač: Perica Leonardo, rođen 1965. u Zakućcu.

¹³ Tomić, Radoslav, *Poljica i omiška okolica*, u Domljan, Žarko, *Omiš i Poljica*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2006., str. 111.

¹⁴ Pera, Miroslav, *Poljički statut*, Splitski književni krug, Split, 1988.

2. PREDAJE

Za predaju se tvrdi da sadržajno pretendira na istinu. Kekez nas upozorava da to nipošto ne znači da je predaja vjerovanje, a ne fikcija. Za primjer nam navodi predaju po kojoj onaj tko prijeđe ispod duge promijeni spol.¹⁵ Ova predaja poslužila je i Dinku Šimunoviću kao glavni motiv njegove pripovijetke *Duga* iz 1907. godine. U njoj je opisana smrt djevojčice koja se utopila u rijeci zato što je pokušavala proći ispod duge kako bi postala dječak. Naravno da fizički uopće nije moguće provesti taj pothvat tako da ovdje bez ustručavanja govorimo o fikciji.

Marko Dragić predaje klasificira na povijesne, etiološke, eshatološke, mitske (mitološke), demonske (demonološke) te pričanja iz života.¹⁶

2.1. Povijesne predaje

Povijesne predaje opisuju sudbonosne povijesne događaje i osobe.¹⁷ Kao takve one su najvjerodostojnije i velikim dijelom odgovaraju istini. Naravno, budući da se radi o usmenom prenošenju predaja, uvijek je malo toga nadodano. U Poljicima su svakako najpoznatije dvije priče o poljičkim junakinjama: Mili Gojsalić i Kati Bobetić.

2.1.1. Mile Gojsalić

Priča o Mili Gojsalić nadaleko je poznata, a često se uspoređuje i s biblijskom pričom o Juditi. Naime, Mile Gojsalić bila je djevojka iz Kostanja koja je glumeći zaljubljenost ušla u šator Ahmeda paše i žrtvujući svoj život zapalila barutanu sa sobom, pašom i nekolicinom Turaka. Tim činom ona je otjerala ostale Turke i oslobodila ovaj teritorij od turske vladavine. Iako se u literaturi često nailazi na ime Mila, za Poljica je karakteristično da ženska imena često završavaju na samoglasnik -e, pa tako u Poljicima imamo imena kao što su: Mile, File,

¹⁵ Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboljšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986., str. 184.

¹⁶ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 274.

¹⁷ Isto, str. 274.

Vile, Ive, Ane, Mare, Kate itd. Danas se njoj u čast u Kostanju svake godine održavaju Dani Mile Gojsalić.¹⁸ O njoj su pjevali i mnogi hrvatski autori, uključujući i Šenou.

*„Zboriše pusto, nema više vijeća,
Po kneževom se stolu vije mah,
Izmijenila se zla i dobra sreća,
A slavni barjek sad je pepeo, prah.
Nu vazda rodu sveta su Poljica,
I vazda slavna Mila Gojslavica.“¹⁹*
(August Šenoa)

2.1.2. Kate Bobetić

Druga je poljička junakinja manje poznata, ali nipošto manje važna - Kate Bobetić. Poljičani, a posebice mještani Ostrvice (budući da je po pričanju starih Poljičana Kate Bobetić živjela upravo u Ostrvici) ponosni su na priču o svojoj junakinji. To je bila djevojka koja je branila svoju čast do smrti. Poljičani pričaju kako se sve to zbilo negdje u 17. stoljeću, za vrijeme turske vladavine. Naime, Katini su roditelji umrli i ostavili je samu. O njoj se brinuo stric koji je bio pošten prema njoj sve do trenutka kada se nije odlučila udati za Radoša. Zbog straha da ne odnese velik dio Bobetićeve imanja sa sobom u dotu, stric joj brani udaju i potajno je prodaje Rečep-begu koji je otima i odvodi u svoju kulu u Zadvarju. Kako bi obranila svoju čast, Kate reže sebi žile. O njoj je napisana i tragedija u pet činova pod nazivom *Prodana djevojka*, a pisana je desetercem. Danas se po uzoru na usmenu predaju, ali i spomenutu tragediju izvodi predstava pod istim nazivom.²⁰

2.2. Etiološke predaje

Dragić navodi da etiološke predaje nastaju na temelju povijesnih događaja i osoba. Postoje i iz ljudske potrebe za objašnjenjem uzroka i podrijetla nastanka naziva pokrajina, mjesta, lokaliteta, grobova, groblja, prezimena; nastanka i nestanka jezera, vrela, bunara, čatrnja, virova, ponora te uzroka različitih pojava u prirodi i među ljudima. Težnja k

¹⁸ Kazivač: Gojsalić Marin, rođen 1956. u Kostanju.

¹⁹ Šenoa, August, *Povijesnice*, Školska knjiga, Zagreb, 2003., str. 102-103.

²⁰ Kazivačica: Gojsalić File, rođ. Marčić, rođena 1928. u Ostrvici.

objašnjavanju i tumačenju etioloških predaja stara je koliko i ono što one tumače. Etiološke predaje nastaju na povijesnoj, mitskoj, eshatološkoj, demonološkoj, legendnoj razini. Uspomene na znamenite osobe i sudbonosne događaje čuvaju i mnogobrojni toponimi.²¹

2.2.1. Nastanak Poljica

Prema predaji Poljica su osnovala trojica braće: Elem, Tješimir i Krešimir, sinovi hrvatskog kralja Miroslava. Kako to obično i biva među muškom djecom, braća su svoj imetak međusobno podijelila. Tako je Tješimir zaposjeo zemlje od brda Gradac u Gatima do Zadvarja, Krešimir od Graca do rijeke Žrnovnice, a Elem je dobio Zagorska Poljica.²²

2.2.2. Kraljica Tuga

Tugare su prema legendi ime dobile po mladoj djevojci Tugi koja je sa sestrom Bugom i petoricom braće stigla u današnju Hrvatsku (ovu legendu zabilježio je i Konstantin VII. Porfirogenet, bizantski car i povjesničar). Poljica su bila među prvim mjestima koja su naselili. Braća su se među sobom podijelila, a svojoj sestri Tugi ostavili su prekrasnu zemlju koju su s vremenom počeli nazivati „Tugini dvori“. Tuga je bila prekrasna i vrlo vesela djevojka koja je svojom pjesmom i plesom uveseljavala Poljičane. U vrijeme dok je ona upravljala Poljicima, vladalo je blagostanje i mir.²³

2.2.3. Bajnice

Sam grad Omiš i njegovo uže područje poznati su po jakim naletima vjetra (da budemo precizni, bure). Ipak jedno mjesto prkosi tom pravilu. Naime, u Bajnicama nikada nema jakih naleta vjetra i uvijek je nekako mirno, bajno. Upravo po tom fenomenu Bajnice su i dobile današnje ime.²⁴

²¹ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 415.

²² Kazivač: Perica Dragomir, rođen 1932. u Zakučcu.

²³ Kazivač: Nedjeljka Perica, rođ. Mekinić, rođena 1936. u Tugarima.

²⁴ Kazivač: Leonardo Perica, rođen 1965. u Splitu.

2.3. Eshatološke predaje

Eshatološke predaje, navodi Dragić, govore o pojavljivanju ubijene vanbračne djece, umrle nekrštene djece, ubijenih odraslih osoba i osoba koje su umrle ne ispovjediвши neki grijeh.²⁵ Ukratko, govori se o svim onim osobama koje su umrle, a ostavile su nedovršenog posla na ovom svijetu pa sada ne mogu uživati na onom dok se ovdje ne oslobode okova koje ih drže na ovome svijetu.

2.3.1. Groblje nekrštene djeca

U Gatima se priča kako postoji groblje nekrštene djece. Tu su pokopana djeca koja su umrla a da ih se nije uspjelo krstiti. Upravo zato neki Gaćani tu i dan danas čuju dječji plač, a neki tvrde kako su noću tu viđali i anđele, tj. djecu obučenu u bijele haljinice kako lete po nebu.

*Ćerco moja, ne moraš mi virovat, al' ovo ti je 'ko da ti govori Bog s nebesa. Vraćan ti se ja jednon doma, kad ono već pa mrak. I svugdi tišina kad odjednon, unde poviše one ledine, začula san ti dičji plač. Nisu to ni mačke, ni neke beštije, već dica. Srce mi se sledilo i pobignen ti ja doma koliko su me noge nosile i svojoj materi ispričan šta san čula i di. I kaže ti ona meni da zna, da su to nekrštena dica. Jadna ostala tu još iz onih turskih vrimenta. I nikad nisu našla svoj mir. Odma me poslala u sobu da izmolim Očenaš za spas njihovih duša.*²⁶

2.4. Mitske predaje

Mitske predaje često imaju razrađenu fabulu, a pripovijedaju najčešće o vilama koje su pomagale ljudima i zavodile mladiće javljajući im se u snu.²⁷ Ljudi o njima svašta pričaju. Tako jedni pričaju kako su im vile pomogle, a drugi kako su im i odmogle. U pravilu su bile dobre i poštene, a kako Dragić navodi, činile su zlo jedino ako bi im se tko zamjerio izdajući tajnu da im je jedna noga magareća, konjska ili kozja. *U narodnoj percepciji vile su bajkovite ljepotice, gotovo uvijek u dugim bijelim, rjeđe plavim haljinama, dugih zlatnožutih*

²⁵ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 426.

²⁶ Kazivačica: Pivčević Mande, rođ. Burazin, rođena 1930. u Gatima.

²⁷ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 429.

počešljanih kosa, s modrim ili zelenim očima i imale su nadnaravnu moć. Narod pripovijeda i o vilenjacima i vilinčetu.²⁸ U mitske predaje također ubrajamo i neke povijesne osobe kojima je narod pripisao nadnaravnu moć. Neki od primjera su: Marko Kraljević, Janko Sibirjanin, Stojan Janković, Mijat Tomić i Andrijića Šimić.²⁹

2.4.1. Vile

Frano Ivanišević nam opisuje vile u Poljicima. Kako on kaže, *vila liči na mladu divojku, po svemu je ka i druga mladost, osim šta vile umisto nogu imaju kopita od mazge.*³⁰ Ono što je bitno naglasiti je da je postojalo više vrsta vila. Tako Ivanišević navodi kako postoje čak četiri vrste vila: *bile, modre, žute i crne. Bile su od puti kršćanske i neće nauditi našem čoviku, modre od rišćanske, žute od žudinske, a crne od ciganske.*³¹ Ipak, danas se u Poljicima spominju samo dvije vrste: *bile i crne. Bile su bile dobre, dok su crne bile zločeste. Bila vila je bila rumena ka jabuka, obučena sva u bilo i imala je dugu raspletenu kosu sve do tleva. Nike su imala i pletenice koje su in padale do iza ramena. Češljale su se zlatnin češljen, umivale se na bunarima, a imali su prilip glas. Kad bi pivale od dragosti ih nje bi moga ni slušat, bilo bi ko da čele zuju, ali in se bestide ne razumiju. Svojin glason često bi namamile mladiće koji bi bili očarani. Spavele bi š njima, a ako je koja vila ostala trudna ona je mogla rodit samo žensku dicu, a ona bi isto bila vila. Vila je rađala nove vile. Ali vile nisu volile kad bi se koji momak falija da je bija š njma. U tom slučaju bi mu se osvetile. Vile su se hranile onim, šta je ko od ljudi zatajija da ima. Upravo o njima ispričano je milijun priča, a puno ih je i vidilo vile na svoje oči, šta one crne, šta one bile.*³² Od svih starijih ljudi u Poljicima moguće je pronaći sličan, pa čak i isti opis. I mnogo priča se podudara. Iako nisu u potpunosti iste, sve se svode na iste motive.

2.4.2. Gdje su nestale vile?

Vile su odjednom potpuno nestale. Prije jedno 40 godina, mnogi ljudi svjedočili su o vilama, što nam dokazuju i razne priče od kojih sam neke navela u ovom radu. Naravno to

²⁸ Isto, str.429.

²⁹ Isto, str. 429.

³⁰ Ivanišević, Frano *Poljica, narodni život i običaji*, reprint izdanja JAZU iz 1906. i neobjavljena građa, Književni krug Split, Split 1987., str. 586.

³¹ Ivanišević, Frano *Poljica, narodni život i običaji*, reprint izdanja JAZU iz 1906. i neobjavljena građa, Književni krug Split, Split 1987., str. 586.

³² Kazivačica: Perica Ana, rođ. Pivčević, rođena 1968. u Gatima.

nije ni približno sve. Postoji još mali milijun svjedočanstava o vilama i vukodlacima koja ovdje naravno nisu spomenuta. *Vile su nestale zato što ih je papa prokleo (a drugi pak pričaju da je to bio pop Tadinac iz Docca) kad je vidio da se kršćanska mladost puno raskalašila i razbludila s vilama jer su ih one pomamile. Govori se da su danas vile po goran i vodan, a samo jedna je još ostala u Mosoru pod svetim Jurom, ali se zaklela da neće nikakva zla učiniti.*³³ Isto tako se govori da otkad su na svijet došle puška i drugo oružje nema vila za vidit. *Dok su one pohodile ovaj kraj bile su strašno rodne litine i bilo je svake sriće u polju.*³⁴

2.4.3. Vile u Donjim Poljcima

U Dućama pričaju kako je neki čovjek, loveći ribu, ugledao vile. Prvo je vidio nešto što je sličilo bijelom platnu, a potom začuo nešto poput roja pčela. Kada je malo bolje pogledao, shvatio je koga tu vidi. I odjednom je mogao razabrati milozvučne melodije njihova glasa. Nije se mogao nagledati njihove ljepote, ni naslušati njihovog milozvučnog glasa. Ali nije ih ometao u njihovoj igri, već je samo šutke bacio udicu na mjesto gdje su se nalazile. I to mu je donijelo dosta bogat ulov. Priča se da su ga to vile nagradile jer ih nije ometao.³⁵

2.4.4. Vile frizerke

U Gatima pričaju kako su se vile često pojavljivale u Brnistri (šumoviti put koji vodi od Omiša do Gata; danas tu prolazi cesta). Tu u šumovitom predjelu, vile su se krile od svijeta te bi se tek tu i tamo kome pokazale. *Jednom je čovjeku u Gatima tako nestao konj. Pretražio je cijelo selo i nije ga mogao naći. Uputio se u Omiš na Pazar pješke, i tamo u Brnistri pronašao je svog konja. Bio je živ i zdrav, i krio se između dva stabla. Ono što je bilo čudno je da mu je sva griva bila uredno počesljana i spletena u pletenice. Odmah se znalo da je to djelo vila.*³⁶

³³ Kazivačica: Pivčević File, rođ. Pivčević, rođena 1933. u Gatima.

³⁴ Ivanišević, Frano *Poljica, narodni život i običaji*, reprint izdanja JAZU iz 1906. i neobjavljena građa, Književni krug Split, Split 1987., str. 586.

³⁵ Kazivač: Perica Leonardo, rođen 1965. u Zakučcu.

³⁶ Kazivačica: Alfirević Nedjeljka, rođ. Pivčević, rođena 1931. u Gatima.

2.4.5. Miris kave

U Gatima postoji livada podno Mosora za koju se dugo već priča kako su se tamo okupljale vile i pile svoju jutarnju kavu. I dan danas, pričaju Gaćani, kad posjetite tu livadu čuje se miris kave koji ne dozvoljava da se vile zaborave.³⁷

2.4.6. Crna vila u Kostanju

Nisu sve vile dobre i drage. Postoje i one druge vrste. Razlikuju se po boji kose. Kada vidite vilu zlatne kose, ne tribate se bojat. Ali ako vas zaskoči ona crne kose, bježite koliko vas noge nose. Tako u Kostanju postoji priča o njihovom sugrađaninu kojeg su crne vile gađale svakojakim kamenjem jer se pojavio na njihovom teritoriju.³⁸

2.4.7. Crne vile u Brnistri

Kako sam već napomenula, vile su se često okupljale u Brnistri. Jednom je jedan čovjek išao iz Gata u Omiš i začuo neke cure kako pjevaju. Mislio je da su to cure iz sela te im je rekao nekoliko pogrdnih riječi. Ali to su bile vile, i k tomu još crne. Napale su ga i on je stao zazivati dobre vile. Na kraju se ga one i spasile, ali su mu zaprijetile zbog „šporkog“ jezika.³⁹

2.5. Demonološke (demonske) predaje

Dragić navodi da demonološke (demonske) predaje u osnovi imaju osobni doživljaj, susret s demonološkim (onostranim) bićem. Najčešći demoni u toj vrsti naših predaja su: vještice, stuhe, irudice, kuga, kučibabe, vukodlaci (kodlaci, kudlaci, kozlaci), čaratani, đavao (vrag-crni ovan, crni pas)⁴⁰

Frano Ivanišević nam navodi da su svi ti zli duhovi nastali od Kainove krvi (radi se o biblijskoj priči o dvojici braće). „Kad Kain ubija brata svoga Abela, upita ga Bog: *Di ti je Abel brat tvoj?* On odgovori: *Pa nisan ja stražar moga brata?* Dobro, reče rasrđen Bog, *od*

³⁷ Kazivač: Radostić Zoran, rođen 1985. u Gatima.

³⁸ Kazivačica: Gojsalić File, rođ. Marčić, rođena 1928. u Ostrvici.

³⁹ Kazivačica: Pivčević File, rođ. Pivčević, rođena 1933. u Gatima.

⁴⁰ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 236.

*ovog časa bit ćeš stražar svega svita. Od tvoje krvi bit će vukovi, pasi, zmijetine, vile, morine, pepelušine, čarovnice, koje će napastovat i činit zločinstva svaka.*⁴¹

2.5.1. Vještice

Vištice su stare babetine, ružne, a zle do neba. Višticon ne postaješ, ko vištica se rađaš. Isto ko i s vilama. Kažu da ako se dite rodi u postejici da će bit vištica. Ali može se i to izbić. Triba samo kad se rodi mala, da ona šta ju je porodila izade vanka i na sav glas piva:

Rodila se divojčica

U odilu bilu

Nit je vila, nit je viščica,

*Nego prava divičica.*⁴²

*Pričalo se po selu da se jedna žena svadila s nikon višticon oko neke ledine. I nisu prošla tri dana od te svađe, a ovoj se mali teško razbolija. Jadno dite iz čista mira zaleglo u krevet i nije se više ni diglo. Govorili su poslje judi da je to ta vištica ispila malom srce. Neki su tvrdili da su je i vidili da priča s malin prije nego se sve to dogodilo.*⁴³

2.6. Pričanja iz života

*Pričanja iz života najčešće su kratke i podrugljive predaje u kojima se ismijavaju stanovnici pojedinih krajeva i sela, pripadnici određenih društvenih slojeva (seljaci, malograđani) i zanimanja (činovnici, policajci). Isprepleću se novelama, anegdotama, šalama i vicevima.*⁴⁴

⁴¹ Ivanišević, Frano *Poljica, narodni život i običaji*, reprint izdanja JAZU iz 1906. i neobjavljena građa, Književni krug Split, Split 1987., str. 586.

⁴² Kazivačica: Perica Nedjeljka, rođ. Mekinić, rođena 1936. u Tugarima.

⁴³ Kazivačica: Pivčević Mande, rođ. Burazin, rođena 1930. u Gatima.

⁴⁴ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 446.

2.6.1. Mostina

U Omišu se nekad nalazio podvodni most koji se vrlo dobro vidio s Mirabele. Taj most sagradili su gusari kako bi se lakše obranili od neprijatelja, ali i kako bi se okoristili od svih onih koji su se usudili ploviti njihovim prostorom. Naime, gusari bi namamili svoje neprijatelje u kanjon, a tamo ih je dočekaao podvodni most za koji oni naravno nisu znali. Omišani su imali brodove koji su bili građeni tako da su se mogli zavlačiti u skrivene uvale kanjona rijeke Cetine, a neprijatelji bi se redovito nasukali na mostinu. Tada bi ih gusari dočekali u zasjedi i opljačkali.⁴⁵

2.6.2. Lukavstvo gusara

Omiški gusari bili su poznati po svom lukavstvu. Često su putovali morima i kada bi god imali priliku bili su je spremni i ugrabiti. Tako su za vrijeme jednog svog putovanja, na jednom od Jadranskih otoka, odglumili smrt jednog člana posade. Položili su „mrtvaca“ u kapsel i zamolili lokalnog svećenika da pokojniku dozvoli da prenoći u crkvi. Svećenik je naravno odmah pristao na to, ali nije ni slutio što mu Omišani spremaju. Naime, kada je pala noć, crkvu su zaključali a „pokojnik“ je otvorio vrata ostatku ekipe te su zajedno opljačkali cijelu crkvu. Možete samo zamisliti kakvo je iznenađenje čekalo svećenika sljedećeg jutra kada je vidio da u luci nema broda, a u crkvi ni pokojnika ni blaga.⁴⁶

⁴⁵ Kazivač: Perica Leonardo, rođen 1965. u Zakučcu.

⁴⁶ Kazivačica: Kekez Dijana, rođ. Perica, rođena 1967. u Zakučcu.

3. CRKVENO PUČKA BAŠTINA

Blagdani su bili iznimno važni u poljičkoj i omiškoj tradiciji. Upravo iz toga razloga najviše običaja koje su Omišani i Poljičani baštinili od svojih predaka vežu se uz blagdane i svetkovine. Tako nam i Vinko Gale u svojim *Kazivanjima* navodi kako se nekada vrijeme: „*određivalo po svecima, a ne mjesecima, pa je tako bilo: o Kandalori, o Pokladama, o svetom Josipu, o svetom Petru, o svetom Anti, o Velikoj Gospi, o Mijovilu, o svetoj Kati, o Uskrsu i Božiću, i točno se znalo na koje vrime se misli.*“⁴⁷ Također, blagdani i fjere bile su izvrsna prilika za upoznavanje novih ljudi, pa su se Poljičani i Omišani posebno sređivali za vrijeme tih dana. Tako nam Ivanišević navodi sljedeće: „*Najlipje se oblaču ljudi o velikin svetkovinan ka' o Božiću, Uskrsu i o blagdanu, kada je u mistu dernek, sajam. Kiti se momčad neoženjena, kada ide u tuđe selo na sajam. Tamo je drugi' momaka i divojaka, tamo će biti igre, kola i šemluka, pa niko ne zna, koja srića more komu treviti.*“⁴⁸

3.1. Sveta Katarina

Blagdan svete Kate slavi se 25. 11. U narodu je to blagdan koji označava početak Božićnog vremena. Također to je vrijeme kada naglo zahladi pa bi se u narodu govorilo: „*Sveta Kata snig na vrata*“⁴⁹.

Za svetu Katarinu Aleksandrijsku pretpostavlja se da je rođena 282. godine, a da je mučeničku smrt podnijela negdje oko 307. godine. Prema legendi Katarina je bila djevojka koja je nadaleko bila poznata po svojoj ljepoti. No jednog je dana u snu vidjela Djevicu Mariju kako u naručju drži dijete Isusa. Djevica je zamolila Isusa da uzme Katarinu za svoju službenicu no dijete je okrenulo glavu rekavši da nije dovoljno lijepa. Kad se probudila, bila je poprilično uzrujana zbog tog sna i nije shvaćala zašto se nije svidjela malom Isusu. Iza toga se krstila, a nakon tog čina Krist joj se ponovno ukazao u snu, stavio joj prsten na ruku i uzeo je za svoju nebesku zaručnicu. Kad se Katarina probudila, na njenoj je ruci i dalje stajao prsten koji je Katarina nosila do kraja života. A svoj kratak život skončala je tako što je branila kršćanstvo. Naime, car Maksimin II. odlučio je iskorijeniti sve kršćane, no Katarina ga je odlučila posjetiti i odvratiti ga od te odluke. Iznenađeni car pokušavao je na razne načine

⁴⁷ Gale, Vinko, *Kazivanja*, Dalmatina tisak d.o.o., Omiš, 2010., str. 46.

⁴⁸ Ivanišević, Frano *Poljica, narodni život i običaji*, reprint izdanja JAZU iz 1906. i neobjavljena građa, Književni krug Split, Split 1987., str. 129-130.

⁴⁹ Kazivač: Perica Dragomir, rođen 1932. u Zakučcu.

pobiti njenu vjeru, a kad na kraju nije uspio, dao ju je ubiti.. Očajnički je naredio da je svežu između četiri kotača optočena oštricama, te da je tako iskidaju na komade. Međutim, dok se presuda izvršavala, snažan je plamen s neba uništio kotače. Na kraju su joj odrubili glavu.⁵⁰ Danas je sveta Katarina poznata kao zaštitnica: filozofa, teologa, prosvjetnih djelatnika, studenata, izdavača knjiga, viših škola i knjižnica.⁵¹

Ipak, u kršćanskoj je tradiciji najpoznatija kao zaštitnica djevojaka i žena. Tako su se za vrijeme turske okupacije, od Svete Kate pa do korizme, svatovi obavljali samo na blagdan svete Kate. To je bilo zbog Prava prve bračne noći („Ius primae noctis“) po kojem je Turčin (beg, aga) morao spavati s mladom prvu večer. Zbog takvih zločina mladići su odlučili ženiti se na blagdan Svete Kate, te se znalo za jedan dan vjenčati po šezdeset parova. Taj običaj održao se sve do Drugog svjetskog rata, a u nekim mjestima do šezdesetih godina dvadesetoga stoljeća⁵²

U Poljicima je tako također bio običaj da su se cure udavale oko blagdana svete Kate. Jednim dijelom to je bio običaj zbog spomenute tradicije po kojoj se i nisu održavale svadbe u adventu, već neposredno oko svetičinog blagdana. Drugim dijelom udaja se odvijala upravo tad iz razloga jer su tada već bili završeni svi radovi u polju i vezano uz kuću (pripremila su se drva za zimu, obralo grožđe, ispekla rakija, spremila zimnica). Ponekad bi se dogodilo da bi vrijeme proletjelo i djevojke se ne bi uspjele spremiti za udaju, pa su često pjevale:

*„Sveta Kate šta si zaprišila,
Još me mater nije sredila.“⁵³*

Druge pak nisu mogle dočekati taj datum i htjele su se što prije udati, ne čekajući kraj 11. mjeseca, pa su pjevale:

*„Sveta Kate ti slomila nogu,
ja te više čekati ne mogu.“⁵⁴*

3.2. Sveti Nikola

Sveti Nikola rođen je u Patari u pokrajini Lyciji u Maloj Aziji. Ne zna se točna godina njegova rođenja, ali pretpostavlja se da je rođen negdje oko 268. godine. Bio je dijete bogatih

⁵⁰Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.

⁵¹Dragić, Marko, *Ljubavne divinacije u kulturnoj baštini Hrvata, Bošnjaka, Srba i Poljaka*, Ethnologica Dalmatica, Vol.21 No.1 Svibanj 2014., str. 103-123.

⁵² Isto.

⁵³ Kazivač: Nedjeljka Perica, rođ. Mekinić, rođena 1936. u Tugarima.

⁵⁴ Kazivač: Nedjeljka Perica, rođ. Mekinić, rođena 1936. u Tugarima.

kršćana koji su umrli dok je još bio dijete, a Nikola je sav svoj imetak razdijelio sirotinji. Ime je dobio po stricu koji je bio biskup u Myri, današnjem gradu Demreu u Turskoj. Nakon školovanja on ga je i zaređio. Poslije se naravno očekivalo da će naslijediti strica biskupa, ali se Nikola ipak odlučio otići u Palestinu i nastaviti samački život. Tamo je živio nekoliko godina, a kada je u Myri umro biskup (nasljednik Nikolina strica) Nikola se vratio svojim korijenima. Budući da crkva tada nije imala svog poglavara, svećenstvo je odlučilo za biskupa izabrati onoga tko ujutro prvi uđe u crkvu. U rano jutro Nikola je pošao u crkvu na molitvu i tako je izabran za biskupa u Myri. Preminuo je 6. prosinca 343. godine, a pokopan je u Myri gdje se i danas nalazi njegov sarkofag. Zbog turskih osvajanja tijelo mu je 1087. godine preneseno u talijanski grad Bari gdje mu je papa Urban II. posvetio kriptu u novosagrađenoj bazilici. Relikvije svetog Nikole čuvaju se pod kriptom te bazilike, te se stoga sveti Nikola naziva i Barijski.⁵⁵

O svetom Nikoli nastale su mnoge legende još za njegova života, ali za tri se čulo i u samim Poljicima. Tako prva legenda pripovijeda kako je sveti Nikola postao zaštitnikom pomoraca, mornara i putnika. Naime kada je sveti Nikola krenuo u Svetu zemlju nastala je strašna oluja te brod zamalo nije potonuo, ali je sveti Nikola tad zaprijetio valovima i oni su se smirili. Druga legenda govori o tome kako je postao zaštitnikom djevojaka. Naime, u blizini kuće Nikolinih roditelja živio je čovjek koji je nekoć bio bogat, ali je izgubio carsku službu i imetak. Našavši se u neimaštini bio je spreman čak na to da svoje tri kćeri prostituira kako bi ponovno stekao bogatstvo. Čuvši za to Nikola je tri noći zaredom kroz prozor ubacivao po vrećicu zlatnika, te ih tako spasio od poniženja, priskrbivši im dobar miraz.⁵⁶ U Poljicima se ne spominje pokušaj prostituiranja već se priča samo kako otac nije imao dovoljno novca za miraz i nije mogao udati svoje kćeri, te im je sveti Nikola prišao u pomoć potajno ostavljajući tri večeri za redom po vrećicu zlatnika na prozoru.⁵⁷ Treća legenda govori o tome kako je sveti Nikola postao zaštitnikom male djece. Naime, svetac je došao u jednu gostionicu i tu otkrio da gostioničar krade djecu, ubija ih i njihovo meso služi gostima. Potom je i sam našao troje mrtve djece sakrivene u posudi za rasol. Nad djecom je napravio znak križa i ona su se vratila u život⁵⁸. U Poljicima se priča kako je sveti Nikola djecu posložio tako da tvore znak križa i tada su ona oživjela.⁵⁹ Prema toj legendi i prema onoj o darivanju

⁵⁵ Dragić, Marko, *Sveti Nikola biskup u hagiografskoj baštini Hrvata*, Ethnologica Dalmatica, Vol. 22, No. 1., Etnografski muzej, Split, 2015., str, 5-42.

⁵⁶ Isto.

⁵⁷ Kazivač: Pivčević File, rođ. Pivčević, rođena 1933. u Gatima.

⁵⁸ Dragić, Marko, *Sveti Nikola biskup u hagiografskoj baštini Hrvata*, Ethnologica Dalmatica, Vol. 22, No. 1., Etnografski muzej, Split, 2015., str, 5-42.

⁵⁹ Kazivač: Perica Dragomir, rođen 1932. u Zakućcu.

triju djevojaka nastao je običaj nazvan Nikolinje, a podrazumijevao je potajno stavljanje darova dobroj, a šiba lošoj djeci.⁶⁰

Osim onoga što smo već spomenuli, sveti je Nikola u hrvatskoj baštini poznat još i kao zaštitnik: siromaha, studenata, farmaceuta, pekara, ribara, svjećara, zidara, trgovaca, tkalaca, zatvorenika, trgovaca, putnika, bolesnika, umirućih, itd.⁶¹

Što se tiče Poljica, blagdan svetog Nikole posebno se slavi u selima Zakućac i Ostrvica. U tim selima postoji posebna misa s procesijom na koju nerijetko dolaze i mještani susjednih sela. Djeca posebno vole ovaj blagdan. Kao i u mnoštvo drugih mjesta, i u Poljicima i u Omišu tradicija je da sva djeca dobro očiste svoje čizmice i stave ih na prozor. Ako su bili dobri cijelu prethodnu godinu dobili bi poklon od svetog Nikole, a ako su bili nestašni i zločesti dobili bi šibu od Krampusa (zločesti crni rogonja koji prati svetog Nikolu u stopu i kažnjava djecu koja nisu bila dobra tijekom godine). U većini slučajeva djecu je dočekalo i jedno i drugo: poklon za sve ono što su dobro napravili, a šiba kao upozorenje da uvijek mogu biti bolji i da se trebaju malo popraviti. Ovo je običaj koji se u potpunosti sačuvao i dan danas. Promijenile su se samo vrste darova. I dok su nekada djeca dobivala suhe smokve i šljive, danas dobivaju razne igračke i slatkiše.⁶²

3.3. Badnji dan

Dragić navodi kako je, u folklornom smislu, Badnjak najbogatiji i najraznovrsniji dan u kršćanskoj tradicijskoj kulturi⁶³. To je zapravo dan uoči Božića, a u katoličkom kalendaru je i blagdan Adama i Eve. Sam naziv, kako nam objašnjava Dragić, baštini od starocrkvenoslavenskoga glagola бѣдѣти – "bdjeti", ili od pridjeva badar od čega se onda izvodi glagol razbadriti se, tj. "razbuditi se, biti budan".⁶⁴

U Poljicima, ljudi su se tradicionalno na taj dan spuštali u Omiš ili Split kako bi kupili još koju stvarčicu prije samog blagdana (na koji naravno ništa nije radilo). To je bio i dan obaveznog posta. Ono što se našlo na svakom omiškom i poljičkom stolu bio je bakalar. Bakalar se sprema na način da se tri dana prije kupi i stavi u vodu kako bi omekšao. Tada

⁶⁰ Dragić, Marko, *Ljubavne divinacije u kulturnoj baštini Hrvata, Bošnjaka, Srba i Poljaka*, Ethnologica Dalmatica, Vol.21 No.1 Svibanj 2014., str. 103-123.

⁶¹ Dragić, Marko, *Sveti Nikola biskup u hagiografskoj baštini Hrvata*, Ethnologica Dalmatica, Vol. 22, No. 1., Etnografski muzej, Split, 2015., str. 5-42.

⁶² Kazivači: Perica Dragomir, rođen 1932. u Zakućcu; Perica Nedjeljka, rođ. Mekinić, rođena 1936. u Tugarima

⁶³ Dragić, Marko, *Ljubavne divinacije u kulturnoj baštini Hrvata, Bošnjaka, Srba i Poljaka*, Ethnologica Dalmatica, Vol.21 No.1 Svibanj 2014., str. 103-123.

⁶⁴ Isto.

cijela kuća odiše karakterističnim mirisom te ribe. Neizostavna poslastica je i soparnik koji Poljičani spremaju za svaki post, a u posljednje vrijeme i za svako veće slavlje. Vrijedne domačice spremaju uštipke i fritule kao desert na taj posni dan.

Potom se uređuje kuća. Uređuju se i bor i jaslice. U pšenicu, koja je posađena na svetu Luciju, stavlja se blagoslovljena svijeća koja se pali za vrijeme objeda. Kažu da što je pšenica gušća i veća znači da predstoji više blagoslova iduće godine u toj obitelji.⁶⁵ Nekada se u kuću unosila i slama, tzv. *gobin*, kako bi se znalo da je Božić na vratima.⁶⁶ Djeca su posebno uživala u toj slami. Po njoj bi se valjali i igrali. Tri dana se kuća ne bi smjela čistiti, a nakon ta tri dana (na blagdan Mladnica 28.12.) iz kuće bi se iznosila ta slama i stavljala po vrtovima i stablima, te se govorio kako je: „*Pobiga Božić iz kuće*“⁶⁷. Danas je taj običaj nažalost potpuno izumro u Poljicima, te se slamica stavlja samo u jaslice kao dio ukrasa, a nikako po podu kuće.

U nekim selima običaj je da se prije polnoćke cijela obitelj okupi na kominu koji zapravo i jest bio duša i srce cijele kuće.⁶⁸

U knjizi *Omiš i Poljica* navodi se kako je *u starini prostor ognjenice s kominom bio jedini prostor čovjekova obitavanja, pa mu je uloga u tradicijskom životu sela bila značajna kako za obiteljski tako i za društveni život. Prema običajnom pravu komin se nikada nije dijelio među nasljednicima, ostajao je u vlasništvu jednoga od nasljednika, obično najmlađeg brata, a drugi su si gradili novi.*⁶⁹ Jedan Poljičanin nam tako navodi kako bi glava kuće, tj. najstariji muški član porodice, okupio obitelj upravo na kominu gdje bi ih na stolu, između ostalih blagodati, dočekali: „*bukara vina, tri voštane sviće (simbol Svetog trojstva) i niki suvi kolač.*“ Prije objeda molile su se *rozarije*, ali se na kraju molitve ne prekrsti. Domaćin je zatim govorio:

„Na dobro van došlo Badnje večer.

Po Badnjoj večeri Božić.

Radosno vam doša Ivandan

Po Ivandanu Stipandan

Po Stipanadu Mladenci

⁶⁵ Kazivači: Perica Ana, rođ. Pivčević, rođena 1968. u Gatima; Pivčević File, rođ. Pivčević, rođena 1933. u Gatima.

⁶⁶ Alaupović Gjeldum, Dinka, *Narodni život, običaji, vjerovanja*, u Domljan, Žarko, *Omiš i Poljica*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2006., str. 153.

⁶⁷ Kazivač: Perica Dragomir, rođen 1932. u Zakučcu.

⁶⁸ Perica Dragomir, rođen 1932. u Zakučcu.

⁶⁹ Alaupović Gjeldum, Dinka, *Narodni život, običaji, vjerovanja*, u Domljan, Žarko, *Omiš i Poljica*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2006., str. 153.-179.

I mlado lito,

Vodokršće i sve godišće. „⁷⁰

Nakon toga glava bi se kuće prekrstila, umočila kolač u vino i s tim ugasila svijeću. Nakon toga moglo se blagovati. Navečer se palilo drvo badnjaka. Radilo se zapravo o tri panja koja bi se navečer zapalili ispred svake kuće⁷¹. Dragić navodi kako je drvo badnjaka u Dalmaciji, otocima i Istri najčešće bio neki panj masline ili česmne dok je u Lici, Slavoniji, Bosni i Hercegovini to bilo drvo cera ili hrasta. Cer i hrast su dugovječna drva i simboliziraju Božju vječnost. Ako nema tih drveća badnjaci su bili od graba, bukve, kljena, javora, bora, smreke, smokve, trešnje itd.⁷² I dok je ovaj običaj bio izvediv u Poljicima, u Omišu se drvo badnjaka palilo samo ispred crkve. Ono što je bila, i još jest, tradicija i u gradu i u selu jest misa polnoćka. To je zapravo vrhunac proslave Božića kada je obavezno da i stari i mladi idu na misu i pričeste se. Zanimljivo je bilo da se tu večer nije smjelo izaći iz kuće prije nego se prekrstilo jer je to predstavljalo zaštitu od uroka⁷³.

U Borku, poviše samog grada i danas je poznat običaj kolendanja. Dragić tako navodi da je sama riječ koleda mnogostrukoga značenja, no ovdje je upotrebljavamo u smislu skupnog pjevanja muške djece, mladića pa i odraslih ljudi.⁷⁴ Naime, u Borku postoji tradicija da i dan danas nakon mise polnoćke, muškarci idu od kuće do kuće i čestitaju Kristovo rođenje. Običaj je da se u svakoj kući zapjeva te da ih domaćin ugosti na najbolji mogući način.⁷⁵

3.4. Božić

Božić je u kršćanskoj tradiciji dan kada se slavi rođenje Isusa, a svoje korijene nalazi još u rimskoj antici.⁷⁶ Iako je u kršćanskoj tradiciji Uskrs najveći katolički blagdan, Božić je zasigurno najveseliji i najomiljeniji. U Omišu i Poljicima na sam blagdan Božića častilo se i jelo kao nikada u godini. Taj dan nije ničega smjelo nedostajati. Jedna narodna pjesma tako kaže:

⁷⁰ Kazivač: Perica Dragomir, rođen 1932. u Zakućcu.

⁷¹ Kazivač: Pivčević File, rođ. Pivčević, rođena 1933. u Gatima.

⁷² Dragić, Marko, *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina br. 6, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 229-264.

⁷³ Kazivač: Gojsalić Marin, rođen 195X u Kstanju.

⁷⁴ Dragić, Marko, *Ljubavne divinacije u kulturnoj baštini Hrvata, Bošnjaka, Srba i Poljaka*, Ethnologica Dalmatica, Vol.21 No.1 Svibanj 2014., str. 103-123.

⁷⁵ Kazivač: Kovačić Petar, rođen 1973. u Omišu.

⁷⁶ Braica, Silvio, *Božićni običaji*, Ethnologica Dalmatica, Vol.13 No.1 Prosinac 2004., str. 5-26.

O Božiću tri nožiću
Jedan riže pečenicu
Drugi riže divenicu
*Treći riže kobasicu.*⁷⁷

Ovi stihovi, premda šaljivi, daju nam do znanja koliko je hrana bila važna na taj dan. U svojoj kultnoj knjizi o Poljicima, Ivanišević nam govori o tome koliko je Božić bio bitan u narodu:

*„Svi sveci i blagdani priko godine na stranu, a Božiću čast i slava najveća! Božić je najveseliji dan u godini, veselje u crkvi, veselje u kući, na kominu, na stolu, u dvoru, Božiću se veseli malo i veliko, kako narod kaže i tica u gori i riba u vodi i travka u polju, svak. U crkvi je veliko veselje, slavi se porođenje Gospodinovo, a u kući vesele, jer velika gozba, jist, pit ne manjka u nijednoj kući“.*⁷⁸

Ali Božić se u narodu često spominjao čak i onda kada je advent već odavno završio. Tako su postojale brojne usporedbe s Božićem, pa bi se u narodu često čulo: *„Svega je bilo, brate, ka' na Božić“*⁷⁹, u značenju da je nečega bilo u izobilju. Ili, ako se za nekoga željelo reći da živi u velikoj neimaštini, reklo bi se: *„Nije se ni na Božić omrsija“*.⁸⁰

Na jutarnjoj misi posebna se pažnja posvećivala i izgledu svijeća. Ako su svijeće puno „suzile“ značilo je da će urod te godine biti vrlo dobar. Iza božićne mise ljudi su obično ostajali malo duže čestitati jedni drugima Porođenje Gospodinovo. Potom bi došli kući blagovati. Obično bi se radilo o nekom pečenom janjetu, kozliču ili praščiću, ovisno o tome što su ljudi sebi mogli priuštiti. Što se tiče praščića ili gudana (kako ih nazivaju u Poljicima), važno je napomenuti da se od njih jede sve meso osim papaka⁸¹. Tako su, zahvaljujući jednom dobrom gudanu, Poljičani kod sebe uvijek imali: pršuta, slanine, pečenice, kobasica, divenice itd. Hrana je svakako bila bogatstvo, a to se najviše pokazivalo na Božić. Tada se doista blagovalo kao ni jedan drugi dan u godini, osim ako nije bio riječ o nekom piru.

⁷⁷ Kazivač: Perica Nedjeljka, rođ. Mekinić, rođena 1936. u Tugarima.

⁷⁸ Ivanišević, Frano *Poljica, narodni život i običaji*, reprint izdanja JAZU iz 1906. i neobjavljena građa, Književni krug Split, Split 1987., str. 434.

⁷⁹ Kazivač: Pivčević File, rođ. Pivčević, rođena 1933. u Gatima.

⁸⁰ Kazivač: Pivčević File, rođ. Pivčević, rođena 1933. u Gatima.

⁸¹ Kazivač: Perica Dragomir, rođen 1932. u Zakuću.

3.5. Stara godina

Stara je godina posljednji dan u kalendarskoj godini koji se slavi 31.12. Tradicionalno se po cijelom svijetu ispraća stara, a dočekuje nova godina. Najčešće se radi o velikim slavljinama koja su nerijetko popraćena vatrometom i čitavim popratnim programom. Ipak, u hrvatskoj tradiciji na taj se dan slavi i jedan svetac - sveti Silvestar. Sveti Silvestar bio je iznimno značajan papa budući da je 313. godine, još kao biskup, krstio rimskoga cara Konstantina I. Velikog. Upravo je taj car te godine kršćanstvo proglasio slobodnom religijom. Silvestar je papom postao 314. godine i njegov je pontifikat trajao 21 godinu, 11 mjeseci i jedan dan. Bio je prvi papa koji je umro prirodnom smrću. Upravo zbog njega, 31.12. postao je poznat u narodu i kao Silvestrovo ili Savistrovo (u Dalmaciji).⁸²

Što se tiče Stare godine, u gradu Omišu i selima nekadašnje Poljičke Republike, ne postoji značajnijih običaja vezanih za ovaj dan. Jedino što su starije žene toga dana išle na misu zahvalnicu za proteklu godinu i molile su se za sreću i zdravlje u budućoj. Također, ako se netko nije ponašao lijepo tijekom stare godine, poželi se da mu te loše navike odu zajedno s godinom na odlasku.⁸³

3.6. Sveta tri kralja (Vodokršće)

Blagdanom Vodokršća završava božićno vrijeme. Tada se obavezno išlo na svetu misu kako bi se blagosloville sol i voda što su ih vjernici nosili kući. Ivanišević nam navodi kako je voda „*koja se blagosivje taj dan, puno sritna, nosi.se po poju, škropu loze, vinogradi, sijanice, oškropi se blago u stajan, kuće, konobe, dvori, da milost božja očuva od svake 'udobe i nenadnje*“.⁸⁴

Blagoslovljena voda čuvala se do idućega Vodokršća, a domaćin ju je koristio samo u određene dane i samo za posebne potrebe.⁸⁵ Nekada je upravo na ovaj blagdan započinjao blagoslov kuća. Naime, svećenik bi išao od kuće do kuće i blagoslivljao obitelji koje su se tu zatekle. Potom bi ukućani darivali svećenika hranom, suhim voćem i raznim drugim

⁸² Dragić, Marko, *Badnje jutro i dan u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, Vol. 10, No, 10/2, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2015., str. 399-435.

⁸³ Ivanišević, Frano *Poljica, narodni život i običaji*, reprint izdanja JAZU iz 1906. i neobjavljena građa, Književni krug Split, Split 1987., str.442.

⁸⁴ Isto.

⁸⁵ Dragić, Marko, *Apotropijski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, br. 3, Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2007., str. 369-390.

slasticama.⁸⁶ Taj običaj je i dan danas opstao iako se malo izmijenio. Zbog većeg broja vjernika, blagoslov po kućama odvija se odmah nakon Stipandana, a do Sveta tri kralja već je sve blagoslovljeno. Svećeniku se više ne daje hrana, već novci za potrebe župe. U nekim manjim župama, kao što je npr. u Zakučcu, još uvijek postoji običaj da se blagoslov kuća odvija na blagdan Sveta tri kralja⁸⁷. Još jedan od običaja vezanih za blagdan Sveta tri kralja bio je taj da se tada raspremalo božićno drvce i svi božićni ukrasi u kući. Jedino ako je taj dan bio nedjelja, trebalo se čekati do ponedjeljka jer je „*nediljon grij radić*“.⁸⁸

3.7. Pokladni običaji

Vrijeme poklada započinjalo je Vodokršćem i trajalo je sve do Čiste srijede koja i jest označavala kraj korizme. Za poklade je po selima bio običaj da se djeca maskiraju i idu po kućama gdje su ih odrasli darivali raznoraznim slasticama. Ipak, za poklade je najznačajniji pokladni utorak, dan prije korizme. Vjerovalo se da će sva ta silna buka i metež koju prave maskare otjerati zle duhove i da će tako korizma proći u miru. Budući da je to bio dan prije korizme, običaj je bio da se taj dan dobro ruča i to nešto poprilično mrsno (jer će se u korizmi to izbjegavati). Domaćice su obavezno taj dan *frigale fritule* i *uštipke*. Također, tada nisu smjele plesti i presti jer se vjerovalo da će tada vinograde napasti bolest *zavijača*. Najpopularnije maske bili su tzv. *didi*, a radilo se o skupini muškaraca maskiranih u *dide* i *babe*. Upečatljivi su svakako bili i zvončari. Također se radilo o skupini muškaraca koji su bili zaogrnuti janjećom kožom, s velikim zvonom na pasu i imali su vrlo ružne maske s rogovima. Svi oni zajedno išli bi u veliku povorku, na kraju koje bi išao i krnjo, tj. velika lutka napunjena slamom koja je simbolizirala sve loše što se dogodilo u prethodnoj godini. Na kraju bi krnji pročitali presudu, osudili ga na smrt i zapalili ga. S tim je završavao pokladni običaj.⁸⁹

3.8. Gospa Kalandora (Kandalora)Error! Bookmark not defined.

Svijećnica ili Prikazanje Gospodinovo kršćanski je blagdan koji se slavi 2. veljače. Tog dana blagoslivljaju se svijeće i održava procesija u znak svjetla božanske objave koju

⁸⁶ Kazivač: Perica Dragomir, rođen 1932. u Zakučcu.

⁸⁷ Kazivač: Perica Dragomir, rođen 1932. u Zakučcu.

⁸⁸ Kazivač: Perica Nedjeljka, rođ. Mekinić, rođena 1936. u Tugarima.

⁸⁹ Kazivač: Perica Dragomir, rođen 1932. u Zakučcu.

donosi Isus Krist.⁹⁰ U Poljicima i gradu Omišu, taj je dan poznat i kao blagdan Gospe Kandalore. Na taj dan blagoslivljale su se svijeće koje bi domaćini palili u teškim životnim situacijama (npr. kada bi se neko zlo dogodilo, kada bi netko bio na samrti, ili jednostavno ako se molilo za neko čudo).⁹¹ Prilikom ovog blagdana pjevalo se:

Kandalora zima vora

Koja muti do dna mora.

Za njon ide sveti Blaž

I govori da sve je laž.

A za njin glistina

*Govori da sve je istina.*⁹²

Ovi stihovi zapravo govore o hladnom vremenu koje prati ovaj blagdan, ali svejedno nagovještuje bolje i sunčanije dane. Glistina je predstavljala glistu koja izlazi samo kada je sunčano i dovoljno toplo. Ona je dakle u ovoj pjesmi prvi glasnik proljeća.

3.9. Sveti Josip

Blagdan svetog Josipa slavi se 19. ožujka. Sveti Josip bio je Marijin zaručnik, potom muž, a samim time i Isusov hranitelj. Brajčić nam navodi kako je njegovo štovanje dugo bilo zapostavljeno, te se tek u 17. st. blagdan svetoga Josipa uvodi kao zapovijedani blagdan u kršćanstvu. Papa Pio IX. proglasio je svetog Josipa zaštitnikom cijele Crkve 1870. godine, a papa Pio XII. 1955. godine ustanovljuje blagdan svetog Josipa Radnika koji se slavi 1. svibnja. Na Drugom vatikanskom koncilu odlučeno je da 19. ožujka više nije zapovijedani blagdan, kao što nije ni 1. svibnja, već se samo radi o neobaveznom liturgijskom spomendanu.⁹³ Ipak, u narodu je blagdan svetog Josipa koji se slavi 19. ožujka ostao i te kako popularan. Blagdan svetog Josipa danas se posebno slavi u Dugom Ratu. Iako na samom pragu proljeća, oko tog datuma zna ponovo zahladiti, pa se u Poljicima kaže: „*Sv. Josip, snigon posip*“.⁹⁴

⁹⁰ Dragić, Marko, *Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 4, Split, 2010., str. 467-488.

⁹¹ Kazivačica: Perica Nedjeljka, rođ. Mekinić, rođena 1936. u Tugarima.

⁹² Kazivač: Perica Dragomir, rođen 1932. u Zakuću.

⁹³ Brajčić, Rudolf, Sveti Josip – model očeva, *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, Vol.46. No. 6., Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, Zagreb, 1991., str. 637-644.

⁹⁴ Kazivačica: Perica Nedjeljka, rođ. Mekinić, rođena 1936. u Tugarima.

3.10. Cvjetnica

Cvjetnica je označavala kraj korizmenog vremena. Uoči tog blagdana djeca i djevojke su brali cvijeće, od toga pravile križiće i stavljale ih u vodu. Na blagdan Cvjetnice mlade djevojke umivale bi se tom vodom vjerujući da će tako biti lijepe.

Tada su se u crkve nosile maslinove grančice na blagoslov. I dok se danas na blagoslov nosi jedna grančica čisto kao neka vrsta simbolike, nekada bi se skoro pola stabla „obrstilo“ kako bi imalo dovoljno blagoslova. Naime, na grob je trebalo staviti onoliko maslinovih grana koliko je osoba u njemu, u polje je trebalo zabosti nekoliko grančica kako bi osigurali plodnu godinu a ponešto je trebalo ostati i u domaćinovoju kući. Također, u slučaju nevremena jedna grančica bi se ubacila u vatru vjerujući da će se tim činom spriječiti loše posljedice tog nevremena. Poželjno je bilo da se nose vlastite masline na blagoslov, a ako osoba nije imala svoje masline (a to je u Poljicima bila rijetkost), netko od najbliže rodbine dao bi mu od svoje.⁹⁵

3.11. Veliki četvrtak

Veliki četvrtak spomen je Isusove posljednje večere i dan kada se ustanovila Euharistija. U Omišu i Poljicima to je predstavljalo dan kada je bilo obavezno ići na svetu misu jer je upravo Velikim četvrtkom započinjalo vrijeme „žalosti“. Na Veliki četvrtak sva crkvena zvana prestaju zvoniti i takvo stanje vlada sve do velike ponoćne mise na Bilu subotu. Svakojako zvonjenje tada zamjenjuju škrđajice (drvene naprave koje djeca vrte i tako proizvode zvuk). Škrđajicama se škrđaja i dok se ide u procesiju oko crkve na Veliki petak. Od Velikog četvrtaka nisu dozvoljeni neki veliki radovi u polju, nema slavlja, pjesme... Na ovaj blagdan ide se na svetu misu gdje se odvija obred pranja nogu. Svako selo ima svoje običaje, ali uglavnom apostole simboliziraju muškarci iz različitih obitelji. Dok su to nekada bili srednjovječni ljudi, danas su to momci koji se te godine trebaju krizmati (u prosjeku 17 god). U crkvi ta tri dana žalosti nema blagoslovljene vode, tako da ljudi ulaze samo tako da se prekrste. Mnogi Poljičani taj dan mole sto Očenaša, sto Zdravo Marija i sto Slava Ocu na čast muke Isusove za oprostjenje grijeha, a svaki put kad se izmoli jedan Očenaš, Zdrava Marija i Slava Ocu nadoda se i ova molitvica:

"Oj dušice virna budi u viri kripna.

⁹⁵ Kazivač: Perica Dragomir, rođen 1932. u Zakučcu.

*Da je tebi dušo znati kako je umriti,
priko Jeruzalema grada prići.
Kada budeš putovati tishnin klancin, dugin putin,
sukobit će te duh nečisti, duh nečisti, duh neili.
pa će tebi govoriti: Dušo moja dođi k meni.
A ti njemu odgovori:
Tvoja nisam, nit ću tebi.
Božja jesan, iđen Bogu
Na blagi dan, na Veliki četvrtak." ⁹⁶*

Nekada su Poljičani ovo molili dok bi bili na ispaši sa svojim ovcama ili kravama pa bi nakupili sto kamenčića i kako bi izmolili jednu molitvu, bacili bi kamenčić. Na taj način lakše su pratili koliko su toga izmolili.⁹⁷

3.12. Veliki petak

Veliki petak dan je spomena na Isusovu muku te ga obilježava veliki post. Ljudi u ovom području poste na različite načine. Tako je u Poljicima običaj da uglavnom one pobožne žene poste o kruhu i vodi. Ostali jedu soparnik, bakalar, fritule (ušćipke ili fritule, kako kažu u Poljicima) i druge poslastice. Fritule tj. uščipke domaćice spremaju na maslu ili ulju. Postoje i pjesmice koje govore o spremanju ovih poslastica:

*"Moja majko, željan divojaka!
A ja sinko s masla uščipaka!"*

ili

*„Moja majko učini mi čisto
S dvora ulje, a unutra tisto!"⁹⁸*

Soparnik je jelo koje je karakteristično za poljički kraj. Sprema se na kominu od blitve, luka i tijesta. Možda najpoznatiji je gatski soparnik. I dok je to nekada bila hrana siromašnih, danas se soparnik iznimno cijeni, prodaje po dobroj cijeni, a i uvršten je u UNESCO-vu nekulturnu baštinu. Koliko god recept za soparnik bio jednostavan, napraviti

⁹⁶ Kazivačica: Oćasić Zorka, rođ. Oćasić, rođena 1925. u Gatima.

⁹⁷ Kazivačica: Pivčević File, rođ. Pivčević, rođena 1933. u Gatima.

⁹⁸ Kazivačica: Perica Nedjeljka, rođ. Mekinić, rođena 1936. u Tugarima.

dobar soparnik je pravo umijeće. Recept jedne stare Poljičanke glasi ovako: „*Umisi se tisto, razriže na dva jednaka dila, pa se lazanjuron razvaljuje po siniji ali tako da svaki kraj bude malo debji. Jedan dio pribaci se odma na drugu siniju i tamo razvalja. Unda se uzme blitva koja je oprana i izrizana, osoljena i ujen začinjena i razastire se po prvoj kori. To ti je ona di su krajavi ostali malo deblji. Triba se pazit da je cila pokrivena blitvon. Ali ne debelo. Kada je blitva razastrta onda se omota druga kora na lazanjur i polako se prinese na prvu. Ako je di koji kraj kore prisumićen, okroji se nožen da se može bolje zavrnut. Kad se krajevi zavrnu unda se soparnik poklopi drugom sinijom i stavi se peć na komin. Tamo se lipo razgrne žerava, sve se pomete i sa sinije se polako spusti soparnik na ugrijano tle. Priko njega se metne žeravica i kad vidiš da je gotov onda se omete žeravica š njega. I vrati se na siniju s koje se i poslužuje. Na kraju se rukom namaže po njemu maslinova uja i pospe lukom da bude slasniji. Valja dobro naujit ne bude suv*“.⁹⁹

Soparnik se reže na rombove, a jede se od sredine prema kraju s tim da je običaj da onaj koji ga reže ima pravo izabrat najbolji dio.

Na Veliki petak trebalo se popiti i što više vina, ali nerazvodnjenog, tzv. cilog. Vjerovalo se da koliko vina popiješ na Veliki petak, toliko ćeš krvi dobiti. Ova likarija se posebno odnosila na slabokrvne osobe (najčešće djevojke ili žene koje su netom rodile) i davala im se časa crnog vina. Taj dan bilo je najstrože zabranjeno ići raditi u polje ili se baviti nekim težim fizičkim poslom. Išlo se na svetu misu na kojoj se pjevala Kristova muka, vršio obred ljubljena križa i pjevali psalmi. Čitati muku bila je velika čast koja bi najčešće pripala muškom članu crkvenog zbora s najboljim glasom. Dok su vjernici ljubili Kristov križ, pjevala se pjesma *Puče moj*.

Puče moj, što učinih tebi ili u čemu, ožalostih tebe?

Odgovori meni!

Puče moj, ja izvedoh tebe iz zemlje Egipta

A ti pripravi križ Spasitelju svomu!

Puče moj, ja vodih tebe po pustinji 40 ljeta i manom hranih tebe

a ti spužvom napoji Spasitelja svoga!

Puče moj, ja uvedoh tebe u zemlju vele dobru,

A ti pripravi križ Spasitelju svomu!

Puče moj, što više imadoh učiniti, a ne učinih tebi?

Ja tebe nasadih kao vinograd moj prelijepi, a ti se meni učini gorak!

⁹⁹ Kazivačica: Burazin Matija, rođ. Brajić, rođena 1927. u Gatima.

*Puče moj, ti u žeđi mojoj napoji mene kvasinom
I sulicom otvori rebra Spasitelju svomu!
Puče moj, ja radi tebe kaznih Egipat sa prvorodenima njegovim,
A ti mene predade bičima bijena!
Puče moj, ja izvedoh tebe iz Egipta potopivši Faraona u more crveno,
A ti mene predade poglavicama svećeničkim!
Puče moj, ja pred tobom pođoh u stupu od oblaka
A ti mene odvede u dvor Pilatov!
Puče moj, ja tebe hranih manom po pustinji,
A ti mene izbi zaušnicama i bičevima!
Puče moj, ja radi tebe Kananejske kraljeve pobih,
A ti izbi trstikom glavu moju!
Puče moj, ja tebi dadoh žezlo kraljevsko
A ti dade glavi mojoj trnovu krunu!
Puče moj, ja uzvisih tebe velikom krepošću,
A ti pogrdi pred Pilatom Spasitelja svoga!
Puče, stvorenje moje, u čem žalostih tebe?
Zašto ne poznaš mene, zli puče, stvorenje moje?
Puče moj, ti vidi kada Lazara uskrisih mrtva,
A ti mene uhvati usred vrta!
Puče moj, ja slobodu dadoh u ruke tvoje,
A ti sveza konopom ruke moje!
Puče moj, ja tebe prevedoh preko mora Crvenoga,
A ti mene prevede svezana preko Jeruzalema!
Puče moj, ja tebe uvedoh u zemlju od obećanja,
A ti mene prevede k Herodu i Pilatu!
Puče moj, ja tebi poslao nebesku manu svoju,
A ti mene popljuje i izrugao!
Puče moj, ja tebi svezah dušu s tijelom,
A ti mene priveza stupu kamenitu!
Puče moj, što veće imadoh učiniti, a ne učinih tebi?
Odgovori meni!
Puče moj, ja tebe u nevolji ne zapustih,
A ti mene pri stupu išiba!*

Puče moj, ja od tvoga plemena odabrah mater svoju,

A ti mene učini u krvavu okupat se znoju!

Puče moj, ja tebi pripravih raj nebeski,

A ti meni pripravi križ preteški!

Puče moj, ja tebe milošću ne odbjegoh,

A ti mene na križ uzdignu!

Puče moj, ja tebi pripravih nebesa krasna,

A ti sulicom otvori meni rebra!

Puče moj, što učinih tebi ili u čemu ožalostih tebe?

*Odgovori meni!*¹⁰⁰

Nakon ovog dijela, slijedi pričest i pjevanje psalma. Isusov se kip tada polaže u grob koji tijekom noći i idućeg dana čuvaju čuvari Kristova groba (barem dvojica njih koji nakon dva sata zamjene novih dvoje). Ne postoji „službeni“ završetak ovog obreda, već se vjernici na kraju ovog psalma u tišini ostaju pomoliti na Isusovom grobu i potom se razilaze svojim kućama.

Vjernici su s crkvenih svijeća uzimali „suze“ koje su kapale jer se vjerovalo da će ih taj blagoslovljeni vosak zaštititi od vještica. Mornari su te iste „suze „ stavljali na jarbole kako bi se zaštitili od nevere.

Žene su prije izlaska sunca po livadama brale razne trave i nosile ih u crkvu na blagoslov. Te su se trave poslije davale stoci kako bi bila zdrava, a rabile su se i za liječenje.¹⁰¹

Na Veliki petak moli se 150 Zdravo Marija i 150 Slava Ocu, a poslije svake molitve govori se:

Danas petak rečeni

Moj Isuse mučeni

O Isuse trud i muka tvoja,

*Spasila se duša moja!*¹⁰²

¹⁰⁰ Kazivačica: Pivčević File, rođ. Pivčević, rođena 1933. u Gatima.

¹⁰¹ Kazivačica: Gojsalić File, rođ. Marčić, rođena 1928. u Ostrvici.

¹⁰² Kazivačica: Perica Nedjeljka, rođ. Mekinić, rođena 1936. u Tugarima.

3.13. Velika (Bila) subota

Na Bilu subotu vjernici odnose hranu na blagoslov. To se odvija u popodnevnim satima. Blagoslivljaju se: sirnice, jaja, sir, vino i sol. Broj jaja u košaricama ovisi o broju ukućana u kući. Blagoslov se potom sprema i objeduje tek na Uskrsno jutro. Na misu se još nosi i prah iz domaćinove puške koji se promiješa s blagoslovljenom svijećom te se potom nosi na blagoslov. Kasnije se taj prah stavlja u puške i njime se puca u nebo kako bi se zaštitilo od nevere i vještica. Veliko misno slavlje odvijalo se u ponoć, baš kao i na Badnjak. Ispred crkve obavljao se blagoslov ognja koji se simbolizirao Uskrslog Krista. U crkvu se ulazilo u potpunom mraku, a svećenik bi na početku mise ušao sa svijećom koju je upalio na ovom ognju. Od njega bi također vjernici uzimali ugarke svojim kućama kako bi obnovili vatru na ognjištu koju su gasili na Veliki petak. Nakon što bi svećenik došao do oltara, upalila bi se sva svjetla, zazvonila bi sva crkvena zvana i pjevala se *Glorija*. Vjerovalo se da ako bi se tada vjernik umio blagoslovljenom vodom, zaštitio bi svoje oči i tijelo od bolesti.

Kada padne noć, ne ide se rano spavati već se čeka ponoć. Nakon ponoći od svake kuće uputi se po jedno, dvoje ili troje ukućana koji idu po polju, noseći blagoslovljenu vodu i komad maslinove grančice (blagoslovljene na Cvjetnicu), te škrepe svaki komad zemlje govoreći: „*Kud ja ovom vodom, tu Gospodin Bog svojim blagoslovom.*“¹⁰³

3.14. Uskrs

Uskrs je najveći kršćanski blagdan. U Poljicima započinje obiteljskim blagovanjem blagoslovljene hrane. Vjerovalo se da je grijeh baciti išta od blagoslova, tako da bi domaćica pokupila ljuske od jaja i stavila ih u vrt u blizini kuće. Također se vjerovalo da to štiti kuću od zmija. Inačica ovog običaja jest i da se ljuske stave u vodu pa se odnese domaćim životinjama i uroni im se njuška u tu vodu. Smatralo se da to štiti od ugriza zmija i na taj se način žerljela zaštititi i stoka. Dan Isusova uskrsnuća Poljičani provode sa svojom obitelji uz obilje jela i vina, družeći se međusobno i odmarajući od napornog rada. Iza doručka ide se i na svetu misu, a budući da Uskrs uglavnom spada u proljeće, mnogi mladi osjete priliku da se taj dan

¹⁰³ Kazivačica: Perica Nedjeljka, rođ. Mekinić, rođena 1936. u Tugarima.

urede i nakite kako bi osvanuli u punom sjaju. Iz tog razloga postoji jedna stara bestida koja kaže: „Božić rutavac, a Uskrs gizdavac”¹⁰⁴.

3.15. Sveti Juraj

Svako selo u poljičkom kraju ima svoju fjeru, feštu tj. brgulju. Radi se o slavlju pojedinog mjesta koje se obično odvije na svetkovinu sveca zaštitnika toga mjesta.¹⁰⁵ Najčešće se radi o svecu kojemu je posvećena glavna župna crkva, ali to nije pravilo. Pojedini zaseoci slave i blagdan sveca koje mu je posvećena i neka manja crkva u tom mjestu, pa neka mjesta mogu imati više brgulja a ne samo jednu. Za brgulju se sprema velika fešta. Svaka obitelj u tom selu ima obavezu ugostiti ostatak uže obitelji koja pohodi selo za taj blagdan, a za taj se događaj potroši više novaca nego za sam Božić.

Ona najpoznatija je sigurno brgulja svetog Jurja koja se posebno slavi u Gatima na Gracu. Ovaj blagdan slavi se 23.4. (u današnje vrijeme fešta se odvija prvu nedjelju nakon ovog datuma), a posebice je značajan za Poljičane jer se na taj dan odvijao izbor Velikog kneza. Sveti Juraj također je zaštitnik stare Poljičke kneževine što je još jedan od razloga zbog čega se toliko štuje. Na taj su se dan Poljičani posebno pozdravljali. I dan danas se na blagdan svetog Jure kaže:

Poljičani poštovani, od svih sela odabrani

Na dobro vam došao Jurjev danak.

*Jurjev danak, naš sastanak.*¹⁰⁶

Sveti Juraj, u narodu poznat kao Jure, zaštitnik je ratara, pastira, konja i ostale stoke, zemlje, usjeva, zelenila, križara, vojnika, ratnoga konjaništva i svih obrta u vojne svrhe. Narod se preporuča kod njega za zaštitu od zmija i vještica, a djevojke i žene ga zazivaju kao zaštitu od napasnika. Ovaj svetac rođen je negdje između 275. i 281. godine u plemićkoj obitelji. Otac mu je bio rimski vojnik, a poslije njegove smrt i sam je postao vojnikom u Palestini. Iako je bio popularan među vojnicima (zbog čega je i brzo napredovao), veoma rano je postao kršćaninom i zbog svoje vjere došao u sukob sa zapovjednom strukturom u vojsci. Jednom prigodom našao se na sjednici Vojnoga vijeća gdje je car Dioklecijan iznio plan prema kojemu je trebao uništiti sve kršćane. Sveti Juraj se usprotivio toj odluci i stao u obranu kršćana. Dioklecijan ga je tada pokušao preobratiti, uvjeriti da kršćani nisu vrijedni truda, no

¹⁰⁴ Kazivačica: Pivčević File, rođ. Pivčević, rođena 1933. u Gatima.

¹⁰⁵ Domljan, Žarko, *Omiš i Poljica*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2006.

¹⁰⁶ Kazivač: Perica Dragomir, rođen 1932. u Zakućcu.

kada je vidio da sveti Juraj neće popustiti, dao ga je ubiti mučeničkom smrću. Juraj je tada uhićen, okovan u lance i utamničen. Na kraju su ga 23. travnja 303. godine u Lidiji (Palestina) i pogubili. Taj događaj navodno je pratio i sam car Dioklecijan.¹⁰⁷

U kršćanskoj ikonografiji svetog Juru često prikazuju kao čovjeka koji kopljem ubija zmaja. Razlog tomu leži u legendi prema kojoj je sveti Jure doista ubio zmaja i spasio princezu. Naime, legenda govori o zmaju koji je živio u močvari pokraj grada Silene (koji se nalazio blizu mjesta gdje je današnji Bejrut). Mještani tog grada morali su svaki dan donositi zmaju po dvije ovce. Kada je ponestalo ovaca, zmaj je zaželio kraljevu kćer Margatitu. Srećem, sveti Juraj uspio je spasiti princezu, a zmaja je ubio kopljem. Kralj je potom od silne sreće dao pokrstiti i sebe i sav puk.

Poljičani doista štuju svog nebeskog zaštitnika, pa mu nerijetko posvećuju i pjesme. Ovo je primjer jedan pučke pjesme posvećene upravo najdražem poljičkom svecu:

*Sveti Jure mučeniče
što junaštvom vjere sjaš,
naš nebeski zaštitniče,
primi danas pozdrav naš.
Pred silom se nisi htio
odreć Boga vječitog.
Kao hrid si stalan bio,
ne žaleći žića svog.
Pređima si našim bio,
od davnine zaštitnik,
s Poljičkog se stijega vio,
tvoj junački sveti lik i mi,
slijedeć pređa stope,
zovemo te u pomoć,
da nas vode zla ne tope,
ti nas čuvaj dan i noć.¹⁰⁸*

¹⁰⁷ Dragić, Marko, *Sveti Juraj u tradicijskoj baštini Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, Vol. IX, No, 9/1, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2014., str. 269-313.

¹⁰⁸ Kazivač: Perica Dragomir, rođen 1932. u Zakućcu.

3.15.1. Izbor velikoga kneza

Poljički Stol ili Banka bio je najviši izvršni i sudski organ vlasti. Redovito je biran svaku godinu, a sačinjavali su ga: veliki knez, vojvoda, kančelir, četiri prokuratora ili suca, pristavi i pisari. Određeno mjesto boravka Stol nije imao, pa je svaki njegov član u obavljanju poslova obilazio Poljica prema utvrđenom redu i potrebi: vojvoda radi očuvanja reda i mira, prokuratori radi odvetničkih i sudskih poslova, a kančelir je čuvao „Škrinjicu“, pratio kneza, bilježio i formulirao najvažnije odredbe na raznim skupovima. Veliki knez zauzimao je prvo mjesto među članovima poljičkog Stola. Bio je vrhovni predstavnik čitave „Župe poljičke“ i najviši sudski organ. Morao je bar tri puta godišnje obići cijelu župu i u pojedinim mjestima „činiti pravdu“.¹⁰⁹ Kako se birao veliki knez, ispričao je jedan Poljičanin, Gaćanin da budemo precizni:

„Izbor za velikog kneza bija je svake godine 23. travnja, odnosno da budemo precizniji na blagdan sv. Jure, koji je i bija (i još je) zaštitnik cilih Poljica. Najprvo bi to isto jutro svako selo biralo svog kneza (kantunara - bilo ih je 12), a tek potlan bi se svi spustili ovde u Gata, na glavni izbor. To je bija jednostavan ritual di bi svi ispid sebe položili koporan na koji bi ostali kandidati bacali svoje balote (ako misle glasat za njega, naravno). Onaj ki bi ima najviše balota posta bi veliki knez. Ako je slučajno bilo izjednačeno izvanjski vikar bi odlučija svojim glasom. Prije samog izbora, prošlogodišnji bi veliki knez zafalio na povjerenju, predao ključeve škrinjice, malog poljičkog arhiva s važnim dokumentima, pitao oproštenje od svih, a ako je slučajno nekome nešto skrivija ili nepravedno učinja, izvanjski bi vikar u ime svih pitao oproštenje u velikog kneza za bilo kakvu uvredu od bilo koga nanesenu. Kančelir bi pregledao škrinjicu i, našavši sve u redu, vratio je izvanjskom vikaru.“¹¹⁰

Postoji nekoliko prijepisa što se točno krilo u toj škrinji. Marko Mišerda u svojoj ih knjizi *Spomenici Gornjih Poljica: pisani spomenici na području Gornjih Poljica do propasti Poljica godine 1807, (prijepisi, rgesti)* navodi u originalnom obliku, a evo što su sadržavale 1776. i 1828. godine. Izvornik iz 1776. pisan je bosančicom. Format papira iznosio je 13,6 x 19,6 cm. Iako se na originalu vide tragovi vlage, tekst je čitljiv. Na papiru su također dva manja oštećenja koja ne utječu na razumijevanje teksta.¹¹¹

¹⁰⁹ Mimica, Božo, *Omiška krajina – Poljica – Makarsko primorje: od antike do 1918. godine*, Vitagraf, Rijeka, 2003.

¹¹⁰ Kazivač: Pivčević Ivan, rođen 1960. u Gatima.

¹¹¹ Mišerda, Marko, *Spomenici Gornjih Poljica: pisani spomenici na području Gornjih Poljica do propasti Poljica godine 1807, (prijepisi, rgesti)*, Udruga Poljičana „Sv. Jure“, Priko, 2003., str 611-614.

3.15.2. Inventar poljičke škrinje občene iz godine 1776.¹¹²

na 23 novembra na 1776

*ventarij od karata koje se naode
u skrini poličkoj občenoj prvo
dukala cesarove 3 zdrave a
četvrta u veće komadi druga du-
kala andrije grita s medalom od
kala andrije grita s medalom od
zlata treća dukala alviža muce-
niga s medalom od srebra četvrta
dukala vrančeška kornera s me(e)-
dalom od olova i dukala jedna
koja nije ni otvorena jedan atetat
voškulov ot klisa na velikoj
p(e)rgamini ateštata jerolima kor-
nera na postavi dva librića jedan
pozlaćena oklopa a jedan bija u
kojizi su kopije od dukali i ja-
teštata petra vedramina i jateš-
tata od konskoga latinski i rvacki
i potvrda od kavižituri jošće
apoštata(!) voškulov od plaće što
se davalo poličam katarini kornere
da (pol)ičani nije (?) nijedane
vacijun karata naš (...) latinski
šesdeset i jedan u ovom broju
(i)ma pisano i rvacki karata tur-
ski u kesi kožnoj dvadeset i dvi
i jedna sašiveni od veće paračika
karata turski u kesi od postave
dvista i trideset i dvi zakon
stari i novi i dva pečata barjak*

¹¹²Isto, str. 613.

razdrt
ove su sve dukale i karte odne-
sene od g(ospodi)nu
knezu ivanu jerončiću koje karte
i dukale št(ti)i broji g(ospo)d(i)n
vikarji do(n) marko pivići(!)

U produžetku ovog popisa, kako navodi Mišerda, stoji: *forma od odrišena pomilovao tebe svemogući bog i prostivšti ti grije tvoje povejo tebe u život vični amen digni desnu ruku prema pokorniku prošćenje u ime boga velikoga.*

Mišerda napominje kako ovaj dodatak ne spada u gornju cjelinu, ali je svakako zanimljivo spomenut je jer nam otkriva da je škrinja možda pripadala vikaru don Marku Paviću.¹¹³

3.15.3. Inventar poljičke škrinje iz 1828. god.

Na 1. Juna 1828. Ventari od karata.
koje se navode u škrinji poljičkr
općine. Prvo, dukale cesarove tri
zdrave, a četvrta u veće komadi.
Drugo, dukala AndrijeGrita s me-
daljom od zlata. Treće, dukala
Alviža Muceniga s medaljom od
srebra. Četvrto, Vrančeska Kornera
s medaljon od olova od 1604., i
dukala jedna, koja nije otvorena.
Ateštađ Voškalov od Klisa na veli-
koj pargamini. Ateštađ Jerolima
kornera na proslavi. Dva librića,
jedan pozlaćena oklopa, a jedan
bija, u kojoj su kopijane dukale i
ateštati. Ateštat Petra Vendramina.
Ateštat od Konjskoga. Latinskih i

¹¹³ Mišerda, Marko, *Spomenici Gornjih Poljica: pisani spomenici na području Gornjih Poljica do propasti Poljica godine 1807, (prijepisi, rgesti)*, Udruga Poljičana „Sv. Jure“, Priko, 2003.

arvackih potvrda još od inkvizituri. Još ateštat Voškulov od plaće, što Se davalo Poljičanim. Katarin Kornerda Poljičani ne čini nijedan vacijun. Karata latinskih na svoji šezdeset i jedan: u ovom broju ima pisano i arvaci. Karata turskih u kesi kožnoj dvadeset i dvi, a jedna sašivena u veće paračžikov. Karata turskih u kesi od postave dvista i trideset i dvi. Zakon stari i novi. Pećata dva. Barjak stari razdrt. Barjaka dva nova, jedan bija od postave, a drugi crljen i modar od svile, od velike cine. Dukala nova privredaga principa Ludovika Marin od godine 1789. do 25. miseca maja. Ateštat Alviža Marina od godine 1794. do 22. juna. Knjiga Alviža Marina, povala gospodi poljičkoj od 26. aprila 1794. Libar novi, u koje se pišu arači, što se pridaju u kameru principovu. Dukala privrednoga cesara na 22. aprila 183. “ (najvjerojatnije se radi o 1803. godini)¹¹⁴

3.16. Sveti Ivan NepomukError! Bookmark not defined.

Grad Omiš svoju fjeru ima 16. svibnja na blagdan sv. Ivana Nepomuka, tj. Pomucina kako ga nazivaju u Omišu. Sveti Ivan Nepomuk katolički je mučenik koji je živio u 14. stoljeću u češkom gradiću Pomuku koji je kasnije postao poznat po nazivu Nepomuk. Upravo iz toga imena i izvodimo svečevo ime. Iako je sv. Ivan zaštitnik mostova, graditelja mostova,

¹¹⁴ Mišerda, Marko, *Spomenici Gornjih Poljica: pisani spomenici na području Gornjih Poljica do propasti Poljica godine 1807, (prijepisi, rgesti)*, Udruga Poljičana „Sv. Jure“, Priko, 2003.

ribara, brodara, itd., najpoznatiji je možda kao zaštitnik ispovjedne tajne. Legenda tako navodi da je sveti Ivan zapravo bio ispovjednik češke kraljice, supruge češkog kralja Vjenceslava IV. U naletu ljubomore, kralj je dao uhvatiti sv. Ivana i tražio je od njega da mu oda sve što je njegova žena ispovjedila. Sveti Ivan naravno nije želio odati ono što je saznao putem svetog sakramenta pa ga je kralj dao mučiti, a na kraju mu je i okončao život tako što ga je dao baciti s Karlova mosta. Legenda također kaže da mu je u trenutku smrti oko glave zasjala aureola s pet zvijezda. Ubrzo nakon mučeničke smrti, njegovo štovanje raširilo se diljem cijele Češke, a potom i na ostatak Europe (uključujući tako i sam Omiš). Njegova kanonizacija doduše uslijedila je tek tristotinjak godina od toga događaja. Svetac je sahranjen u katedrali sv. Vida u Pragu.¹¹⁵

Nekada se na taj dan u Omišu odvijao veliki stočni pazar na koji su Poljičani dolazili kupovati stoku. To je zapravo bio glavni gospodarski dan godine. Ali, nije bio samo gospodarski, također je bio i važan društveni događaj. Ljudi bi se stoga posebno uredili za taj blagdan. Tada bi se otkrile i mnoge ljubavi jer je bio običaj da cura prošeta s mladićem, s kojim je naravno u ozbiljnoj vezi, kroz grad. Upravo zbog toga se i pjevalo:

*Vidit ćemo na svetog Ivana
Koja cura ima svoga dragana.*¹¹⁶

Tradicionalno se na taj dan održava i procesija kroz čitav grad. Dragić piše da je procesija vjerska povorka koja ide s jednoga na drugo mjesto, ili se obilazeći vraća na polazno mjesto. U procesiji se uvijek nosi neka sakralna stvar ili znak. U kršćanstvu se procesije javljaju s odobrenjem kršćanstva u 4. st. kada su se u Rimu svakodnevno u drugoj crkvi sakupljali vjernici i potom kretali prema crkvi u kojoj će se održati euharistijska liturgija. Na čelu procesije uvijek je križ, potom djeca, pa muškarci, zatim svećenici, niži po časti, iza njih viši, te najčasniji koji nose sakralni predmet. Na kraju povorke su žene.¹¹⁷

U Omišu je na čelu procesije križ, potom slijede bandire, pa kip svetoga Ivana koji drži prst na ustima (kao znak šutnje), a djeca i starije žene obasiplju ga cvijećem. Njega nose četvorica muškaraca, najčešće to budu značajniji građani (npr. generali). Tada se i pjeva tradicionalna pučka pjesma u obliku molitve koja slavi zaštitnika grada:

¹¹⁵ Cevc, Emilijan, „Ivan Nepomuk“, u: AA. VV. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, (ur.) Anđelko Badurina, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2006.

¹¹⁶ Kazivač: Perica Dragomir, rođen 1932. u Zakučcu.

¹¹⁷ Dragić, Marko, *Sveti Juraj u tradicijskoj baštini Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, Vol. IX, No, 9/1, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2014., str. 269-313.

*„O jeziče sveta trubljo,
o nebeska sjajna zubljo,
Glas i slavu tvoga djela
davno pozna zemlja cijela.*

*Srca ti si predobio
s riječima nas osvojio,
Kad silnika ti nadvlada
i mučanjem sebe svlada.
Zlo ti karaš rječju svojom
te i šutnjom karaš tvojom,
Činiš dobro, te će čudno
slava tvoja živjet puno.*

*Zbog riječi svetih tvojih
ova plača tebi stoji
i zbog tvrdog tvog mučanja
naša primaš sad priznanja.*

*Zdrav jeziče crveniji
od plamena goručiji,
od ružice mirisnij i
od bisera još sjajniji.*

*Govorit nas ti nauči
da naš jezik uvijek muči,
kad govori ustegni ga
kada muči upravi ga.*

*Otac i Sin to nam dao
i Duh sveti što je pao,
u jezika plamen slici
jezik sveti po prilici.
Amen!*

*Dade meni Gospodin jezik,
Plaću moju.
Aleluja!
I u istom hvaliti ću njega.
Aleluja!*¹¹⁸

3.17. Sveti Ivan Krstitelj (Cvitnjak)

Blagdan svetog Ivana Krstitelja slavi se 24. lipnja. Taj dan slavi se u gotovo svim Poljicima, a posebice u Gatima. Tamo je ovaj blagdan poznat još i pod nazivom Cvitnjak. Na post Sv. Ivana (dan prije samog blagdana), kada se smrači, pali se vatra ispred svake kuće, tzv. *cvitnjak*. Njega su potom dužni preskočiti tri puta svi ukućani. Prvo se prekrste, a zatim tri puta preskaču vatru pjevajući:

*„Od Ivana do Ive
Da me noge ne bole
Da me ruke ne srbe“.*¹¹⁹

Nakon obreda, vatra se gasi vodom. Osim ispred svake kuće, *cvitnjak* se nalazio i na većim raskrižjima (gdje je bio vidljiv iz daljine), a priskakali su ga čobani. I dok je to nekada bila obveza svake kuće, danas cvitnjak pale samo pojedine obitelji i to više kao turističku atrakciju, nego sam obred. Zanimljivo je spomenuti da se i krijesnice koje se pojave uoči Sv. Ivana u narodu također nazivaju *cvitnjaci* (po čemu je ovaj blagdan i dobio ime).

Nisu samo ljudi ti koji su postili dan uoči blagdana sv. Ivana. Naime, žene su pazile i da janjci ne sisaju, već ih se hranilo travom i „posno“ pojilo. To je vezano uz blagoslov polja i stoke na blagdan samog sveca. Nakon blagoslova, vjernici idu na procesiju koja se odvija oko župne crkve i potom svojim kućama na slavlje.¹²⁰

3.18. Velika Gospa

Velika Gospa slavi se 15. kolovoza. Tada se slavi uznesenje Blažene Djevice Marije na nebo i taj se dan hodočasti Gospi u Sinj. Mnoštvo vjernika dan prije (14. kolovoza) kreće

¹¹⁸ Kazivačica: Pezo Kata, rođ. Kovo, rođena 1935. god. u Omišu.

¹¹⁹ Kazivačica: Perica Ana, rođ. Pivčević, rođena 1968. u Gatima.

¹²⁰ Kazivačica: Pivčević File, rođ. Pivčević, rođena 1933. u Gatima.

pješice iz svoje kuće u Sinj, a oni koji su spriječeni to nadoknade misom u Sinju na taj blagdan. Toga dana ne smije se ići na plažu. Vjerovalo se da se mnogo ljudi, a posebice djece, utopilo upravo zato što su se kupali na taj dan pa se po Poljicima zna reći: „Ne valja se kupat na Veliku gospu jer Gospa taj dan uzima malu dicu sebi“. Na Veliku Gospu bilo je zabranjeno bilo što raditi na polju.¹²¹

3.19. Gospin prinos

Ono što je također karakteristično za pojedina sela u Poljicima jest tzv. „Gospin prinos“. To je zapravo tradicionalni pohod s Gospinim kipom. Najčešće se radi o prenošenju kipa iz jednog sela u drugo (kao npr. iz Kostanja u Pograđe i obrnuto ili iz Ostrvice u Zvečenje i obrnuto) ili, ako se radi o većem selu, Gospin prinos se odvije iz jedne crkve u drugu (npr. u Gatima, iz crkve Gospe od Smova do crkve sv. Ciprijana). Poljičani i ne pamte koliko dugo traje ovaj običaj, ali njeguju ga već stotinama godina. Radi se o svečanoj procesiji prilikom koje se Gospin kip nosi u susjednu crkvu i tamo ostaje četiri tjedna. Nakon toga postupak se ponavlja, ali se ovog puta kip vraća u prvobitnu crkvu. U tradicionalnoj procesiji sudjeluju brojni vjernici, a nakon svete mise domaćini (mještani sela u kojoj Gospin kip te nedjelje obitava) prave veliku *feštu*. Kip uglavnom prenose četiri muškarca. Ispred njih idu zastave sa slikom nekog sveca, tzv. *bandire*. Njih ponovo nose muškarci. I dok je nekada bio nepisani zakon da muškarci budu prvi u procesiji, a žene tek na kraju, danas se taj običaj polako izgubio i obično žene hodaju skupa sa svojim muževima ili braćom. Djevojčicama se daju košarice napunjene laticama raznog cvijeća, te one hodaju ispred kipa obasipajući ga šarenim laticama cvijeća. Zanimljivo je da je u svim selima Gospin prinos organiziran u kasno proljeće ili ljeto, te cvijeća nikada ne manjka.¹²²

¹²¹ Kazivač: Perica Dragomir, rođen 1932. u Zakuću.

¹²² Kazivči: Perica Dragomir, rođen 1932. u Zakuću; Gojsalić File, rođ. Marčić, rođena 1928. u Ostrvici.

4. POLJIČKI STATUT

Frane Mihanović u svom predgovoru pisane i prevedene verzije poljičkog statuta navodi nam da je to zapravo najvažniji spomenik prastare poljičke baštine. Pisan je poljičkom bosančicom u crkvi sv. Klementa u katunu Sitno.¹²³ Kako nam dalje navodi za statut: „Bio je čvrsti temelj višestoljetnog postojanja Poljičke kneževine i obrambena tvrđava njezine autonomije, suvereniteta i jedinstva. Sadrži, daleko prije Europe, odredbe o delegatskom sustavu i referendumu. Odlučno, upravo ustavnom snagom, ravnao je događajima političkog i društvenog života u Europi jedinstvene seljačke Kneževine“.¹²⁴

Mimica nas opominje da Poljički statutu nije isključivo zakonik u pravom smislu te riječi. Naime, uz zakonodavne i pravne norme, u statutu se mogu pronaći i razne odluke i presude poljičkih organa vlasti, koje se odnose na kolektivne ili pojedinačne slučajeve, određivanje granica itd. To nam samo dokazuje kako je ovaj zakonik živio kroz stoljeća i ostao vjeran odraz života u Poljicim, prateći u stopu sve promjene u narodu.¹²⁵ Statut tako rješava razna pitanja i predviđa rješenje i kazne (novčane ili zatvorske) za razne probleme koje bi se mogli dogoditi u Poljičkoj kneževini. Tako zakon propisuje i što raditi s vješticama: *112. Ako se uistinu nađe koja vještica ili čarobnica, ili vračara, kad se prva nađe, ima se bičevati; ako se nađe višeput, mora se spaliti.*¹²⁶

Iz statuta se da uočiti i da su se Poljičani s poštovanjem odnosili prema ženama, te je zakonski bilo najstrože zabranjeno udariti ženu (čak i ako je ona napala muškarca): *43. Ako ženska osoba navali na koga psovka, nije dopušteno da je udari, već da odgovori. Međutim, ako ženska osoba nasrne na koga da udari ili napadne, da se počupa ili potuče s njim, a da joj on nije pružio pravog povoda niti je kriv, ako takvu potjera štapom do njezine kuće, za to ne plaća ništa.*¹²⁷

Zanimljivo je i koliko je statut išao u detalje pojedinih prijestupa. Tako za tuču imamo navedene iduće kazne: *35a. Ako se tko s kim posvadi, te se počupaju i potuku, a ne ostane rana ili modrica, onda onaj koji je započeo tučnjavu plaća za kaznu 25 libara.*

Ako tko izazove drugoga na tučnjavu, onda onaj koji je prvi izazvao mora platiti 25 libara.

Ostalo u vezi tučnjavom ili ranom spominje se kod ruke.

¹²³ *Poljički statut*, priredio Frane Mihanović, „Tiskara Poljica“- Dugi Rat, Gata, 2000., str. 2.

¹²⁴ Isto.

¹²⁵ Mimica, Božo, *Omiška krajina – Poljica – Makarsko primorje: od antike do 1918. godine*, Vitagraf, Rijeka, 2003.

¹²⁶ *Poljički statut*, priredio Frane Mihanović, „Tiskara Poljica“- Dugi Rat, Gata, 2000., str. 51.

¹²⁷ Isto, str. 16.

(Zakon je podijeljen na još dva podnaslova: o ranama i o ranama na ruci. U njima se pobliže objašnjava ozbiljnost ozljede i primjerena kazna).

Ako ostane modrica, kazna iznosi 5 libara.

Kad ostane rana od oružja ili na drugi način, a ranu pokriva odjeća, za svaku takvu ranu plaća se 25 libara.

Ako je rana na licu ili ruci, a odjeća je ne pokriva, za takvu se plaća 50 libara.

Ako je po sredini, te odjeća jedan dio pokriva, a drugi dio ne pokriva, to treba razgledati.

Tko osakati drugome ruku, te ovome bude povrijeđena jedna ruka, ili noga, ili pak oko, svaka pojedina povreda iznosi pola vražde, to jest 120 libara.¹²⁸

Mimica nam navodi kako se unikatnost Poljičkog statuta ogleda i u zabrani zloupotrebe subjektivnog prava, a zatim u kolektivizmu iz kojeg se formirala poznata poljička solidarnost svih suplemenika.¹²⁹ U svojim 116. članaka, Poljički statut uspio je prikazati stanje u svim oblastima društvenog i gospodarskog života srednjovjekovnih Poljica.¹³⁰ I zbog toga je iznimno cijenjen još i danas, a iako više nema pravnu vrijednost, mnogi Poljičani drže se nekih propisa iz tog zakonika.

¹²⁸ *Poljički statut*, priredio Frane Mihanović, „Tiskara Poljica“- Dugi Rat, Gata, 2000., str. 12.

¹²⁹ Mimica, Božo, Omiška krajina – Poljica – Makarsko primorje: od antike do 1918. Godine, Vitagraf, Rijeka, 2003., str. 197.

¹³⁰ Isto.

5. OBIČAJI GRADA OMIŠA

5.1. Oželanda

Jedan od zanimljivih običaja u gradu Omišu je i tzv. oželanda. To je zapravo običaj hvatanja ptica pjevica:

„Oželanda se uvijek odvijala u jesen. Prije nego bi tice poletile dalje. Lov je započinja prvom nediljom u misecu listopadu i traje je šest tjedana, a obično se išlo baš nediljon. Uglavnom su tice vatali momci i dica, muškikći (negdi oko 10 godina). To je bija događaj o kojemu se pričalo danima, a isto toliko se za njega i spremalo. Prvo je tribalo nabrat nekoliko velikih i lipih grana od kojih se poslije pravi bošket (lažno stablo). To se obično obavljalo dan-dva prije samog lova. Noć prije lova skoro da se i nije spavalo jer se ujutro tribalo rano dignit. Običaj je bija da momci zavežu komad konopa oko noge i bace ga kroz prozor. Tako su ujutro mogli buditi jedni druge bez da se dovikuju i tako bude susjede. Krećalo se ranon zoron, nekada čak i oko dva ujutro dok je još bija mrak. Kad bi došli na odredište, prvo je tribalo posložiti bošket. Onda se oko njega slagalo kamenje kako bi se dobro učvrstija. Jer ako bošket padne sve tice će poplašiti i ništa se neće uloviti. To dica ne mogu sama, zato im stariji momci skaču u pomoć. Na dobro podrezani bošket (napravljen je špic) se stavljaju busule (mali komadi stabljike koromača s menakom srčikom). Triba se dobro paziti da su sve grane dobro pokrivene te se tako tice mogu spustiti samo na već obrađene grančice i tako se uvatiti u zamku. Na svakoj grani nalazi se i baketina (tanki štapić dužine 20 cm) koji se podmaže lijepkom koji se naziva višč. Višč se pravi od bobica imele još u kolovozu, dok su bobice zelene. A radi se kuvanjem i ispiranjem. Na bošket se potom stave preparirane tice jer onda ove druge misle da je tu sigurno pa sve dođu. To se naziva finta. Za kraj, kako bi ih dozvali da uopće uoče taj bošket, na dno se stavlja rečam (više krletki s ticama pjevicama, obično oko 10-12 njih). Tice koje se nalaze u rečamu nazivaju se vabilice, a one se pripremaju tako da se drže u kući u tzv. škurici. To je proces kada su tice pokrivene tamnon tkaninom koja mi onemogućava želju za pjevom. To se obično odvija u periodu kad minjaju perje, dakle kraj drugog i početak trećeg miseca. Tako one ne pjevaju dovoljno i zato to nadoknade u 10. misec. Onda se svi sklone u zaklon i čekaju tice da se počnu spuštati. Kada se zalipe, triba ih lagano uzeti i lipilo im ukloniti pomoću maslinova uja. Ako to ne naprave, tice uginu. Ako tice lete okolo bošketa, onda se da volta. To ti je lagani pokret rukon kojim se tice usmjerava prema bošketu. Ali s tim triba oprezno. Jer od svakog naglog pokreta postoji mogućnost da se tice potare zauvik. Na kraju se vrši podjela. Ženke se pušta nazad u prirodu, a mužjake

zadržava. Jer muški su uvijek lipši i lipše pivaju. Najčešće se radi o češljugarima, faganelima, lugarinama, itd.¹³¹

5.2. Oproštaj novaka

„Kada momci idu u vojsku postoji običaj da se činidu monade, pa se sve u gradu isprimišta. Klupe više ne stoje na svom mistu, stolice od kafića se nalaze na drugoj strani ulice, na mistu mesnice stoji reklama za pekaru, a na vratima pekare je stavljena oznaka za poštu“.¹³²

5.3. Na dvi branke

„Na dvi branke igra se naravno nogomet. Nekad se igrala obavezno ispod velike kule (misli se na Mirabelu). A igrali bi je svi: i staro i mlado. Bitno da je muško. Da bi se izabrala ekipa igra se par dišpar između dvojice najboljih igrača. Tako su ta dvojica na prstima ruke pokazivali neki broj i zbroj ta dva broja bija je ili paran ili neparan. Ako je bija paran pobjedija bi onaj koji se odlučija za par, ako je bija neparan pobjedija bi onaj koji se odlučija za dišpar. Pobjednik bi bira prvog člana svoje ekipe, a onaj drugi iza njega prvog člana svoje. I tako su se izmjenivali u biranju članova sve dok ne bi napravili ekipu. Do 8 igrača (znači 4 iz svake ekipe) igralo je na male branke. One su se mirile stopama (4-5 stopala), a bile su označene s dva kamena. Ako je broj igrača prilazija 4 po ekipi igralo se na velike branke (otprilike oko 3 metara između dva kamena). Na početku se dogovorilo do koliko golova se igra. Pa je tako najčešće bilo koja prava ekipa zabije 5 ili 10 golova, ta pobjeđuje.“¹³³

5.4. Dobar ulov

Kada bi djeca uhvatila nekakvu veliku ribu, kao što je veliki zubatac ili neka druga vrsta ribe, nikada je ne bi prodavali na klasičan način. Naime, oni koji bi je ulovili, stavili bi je na jedan štap i šetali gradom pozivajući ljude da kupe tombulu. Na papiriće bi zapisali brojeve koje bi potom izvlačili i onaj koji bi pobjedio, dobio bi zapravo odličnu ribu za vrlo

¹³¹ Kazivač: Kovačić Petar, rođen 1973. u Omišu.

¹³² Kazivač: Perica Leonardo, rođen 1965. u Zakućcu.

¹³³ Kazivač: Perica Leonardo, rođen 1965. u Zakućcu.

male nove. A djeca bi prodavajući tombulu zaradila puno više nego što bi imali dobiti da su ribu prodavali na kilograme. To je bilo obostrano zadovoljstvo.¹³⁴

5.5. Ribarske noći

Ribarske noći bile su proslave koje su se održavale kako bi se ribari malo opustili, narod zabavio, a riba prodala. „*Radilo se o pravoj pučkoj fešti koja se održavala jednom godišnje, u malim mjestima uz more. Nerijetko bi se na kraju večeri i zaplovilo s nekom brodicom. Omišani i Poljičani ponekad su znali biti i pomalo zločesti pa bi odvojili muža i ženu u dva različita broda. Pravdali bi se da je to radi boljeg ulova i sriće. Njega bi potom napili, a nju iskoristili. Danas je nastavljena tradicija ribarskih noći, ali više nema isplovljavanja već se samo radi o pučkoj fešti koja je, između ostalog, i dobra turistička senzacija.*“¹³⁵

5.6. Gluvo omiško kolo

Prema pričanjima starijih Borčana, na blagdan sv. Ivana Evanđelista (zaštitnika Borka koji se slavi 27.12.) ispred crkve (poslije mise), igralo se *gluvo kolo*. To kolo bilo je specifično upravo zato što se plesalo bez pjesme. Ritam koji je prethodio plesu najčešće su stvarale gajde koje su u Omišu bile u upotrebi još od 16. stoljeća (kad se uz njihove zvukove plesalo za vrijeme poklada ispred župne crkve sv. Mihovila). *Gluvo kolo* zapravo je mješovito kolo čije je kretanje išlo u lijevu stranu, a plesalo se u zatvorenom i otvorenom krugu. Plesači su se držali za ruke tako da bi svoju desnu ruku stavili preko lijeve ruke plesača ili plesačice desno od sebe. To kolo se i dan danas izvodi za neke posebne prilike iako više nije toliko popularno kao nekada.¹³⁶

¹³⁴ Kazivač: Perica Dragomir, rođen 1932. u Zakučcu.

¹³⁵ Kazivač: Perica Leonardo, rođen 1965. u Zakučcu.

¹³⁶ Kazivač: Kovačić Petar, rođen 1973. u Omišu.

6. ŽENIDBENI OBIČAJI

Nekada je bilo normalno da se djevojke udaju čim napune sedamnaestu, a mladići dvadesetu godinu. U Poljicima se znalo reći: „*Tko rano ruča i rano se ženi, ne kaje se.*“ Nekada su se ti brakovi sklapali čisto iz materijalne koristi (bili su dogovoreni), a kasnije sve više iz ljubavi. Kad je mladić „zamirija“ neku djevojku, on je stalno tražio prigodu da joj se i približi. Tako su se u Poljicima mladići djevojkama približavali na polju, ispaši, na putu do crkve, a u Omišu su mladići često znali zapjevati koju serenadu ispred kuće svoje voljene. „*Običaj je bija da bi se navečer okupili momci i najlipšoj curi u mistu opivali serenadu. A ženska ti nikad nije otvorila škure do kraja, ali uvik je malo ćirila. Pivalo se tu svašta, ali jedna od serenada glasi:*

Ako si pošla spavat,

bila ti laka noć

Andeli od raja

Bili ti na pomoć.

*Obično bi neko od grintavih susjeda prikinija cilu romantiku“.*¹³⁷

Kada bi mladić i djevojka našli zajednički jezik, ubrzo bi se proširio glas o njihovoj vezi sve do njihovih roditelja. Onda se gledalo i odakle je mladić, tj. djevojka. Često se čulo pitanje: „*Čija je mala?*“ ili „*Od kojih je kuća?*“ jer nije bilo svejedno tko su njoj ili njemu roditelji. U Poljicima se znalo i reći: „*Sadi lozu iz temeja, ženi sina iz plemena.*“ ili „*Ženi se od kuće (dobre), pa makar od kučke*“. Poljičani i Omišani su pretpostavljali da puno toga dolazi upravo iz kućnog odgoja, stoga su pazili na krvnu vezu. O djevojci su tako nastojali saznati je li *dotarica*, tj. što će udajom dobiti i naslijediti, je li joj majka radišna, je li lako rađala i imala dovoljno mlijeka za dojenje i je li rasipna (*prosutina*) ili je ona koja stječe materijalna dobra (*steklica*). O zetu su se raspitali kakvog je imovnog stanja i ima li puno braće s kojima će dijeliti imanje.¹³⁸ Kada je mladić spoznao da ga djevojčini roditelji prihvaćaju i obratno, da mladićevi roditelji prihvaćaju djevojku, dolazi do upoznavanja. „*Običaj je da momak prvi uđe u divojkinu kuću i upozna se s njenima. Kad se kaže da je momak uša u kuću to znači da je njihova veza ozbiljna i da je pir na pomolu. Iza toga divojka ulazi u momkovu kuću i upozna je njegove*“. Ako roditelji ipak ne odobravaju tu vezu iz tko zna kojih razloga, znalo se dogoditi i da mladić „umakne“ djevojku. „*To će reć da on dođe*

¹³⁷ Kazivač: Perica Dragomir, rođen 1932. u Zakučcu.

¹³⁸ Alaupović Gjeldum, Dinka, *Narodni život, običaji, vjerovanja*, u Domljan, Žarko, *Omiš i Poljica*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2006., str. 153.

po nju u dogovoreno vrime, bez ičjeg pristanka i oni se ožene daleko od svih. Potlan roditelji se pomire s tin i opet su svi u dobrin odnosima. Ako njihovi roditelji ni tada ne pušćaju njih da budu skupa, onda se pričeka na potomke. Kako bi mogli vidit unuke, stariji se pomire s cilon ton situacijon¹³⁹. S druge strane, ako sve ide po planu pirovanje započinje u četvrtak kad se mladenkina odjeća i stvari prinose iz njene kuće u mladoženjinu. To se zove *dota*. U velike košare tzv. *konistre* spremila bi se posteljina koja je išla na bračni krevet, svi pokloni i sve stvari koje mladenka prenosi u svoj novi dom. Po to dolaze mladoženjini prijatelji i kum, a ona ih dariva košuljama, čarapama itd. Tu njena mater blagoslovi cilu dotu prije nego krenu. Ali ne vraćaju se sami. S njima idu mladenkina kuma i sestra, brat i najbolje prijateljice. Oni joj poslože *postēju* i pripreme sve za njen dolazak. U obje kuće bi se naravno proslavilo, ali se mladenka i mladoženja prilikom cijele te ceremonije nisu smjeli sresti. „*Sam dan svadbe je u subotu, jer se nesritno ženit petkon. Mladoženja ne smi vidit mladu prije vinčanja jer je to nesritno. Prvo se kreće iz mladoženjine kuće koja svate počasti pićen, domaćin vinon i rakijon, pršuton, siron i kolačin. Njčešće u njega svira harmonika i onda oni svi skupa idu po mladu. Prije nego se povorka uputi u mlade, neko od svatova zapuca puškon. Tin se činon odbijaju zle sile, a i označava polazak povorke. Prvi u povorci je naravno onaj šta nosi barjak kako bi cilo selo znalo da prolaze svati. Na barjaku se nalazi još i šugoman, bičve i na vrhu jabuka. Nekada su se stavljali i živi pivac i kokoš, ali to više nije tako. Barjak nosi stari svat, znači neko ko se već davno sritno oženija. On također vijori i s kuća iz kojih dolaze mladenci. Običaj je da se stavi tjedan dana prije pira. Puten stalno neko časti svatove s vinon i suvin smokvama. Ako je na taj dan padala kiše govorilo se da je to zato šta je mlada noć prije gratala lonce, šta oće reć da je izila sve iz teće. Kad se dođe po mladenku, ona je zatvorena u kuću i onda počima pregovor. Mladenkin brat se pogađa s mladoženjon i kumon, koji i daje novac za mladu.*“¹⁴⁰ Ti dijalozi između pregovarača bili su zapravo „*pučki igrokazi u kojima su sudionici svadbenog slavlja mogli iskazati svoju glumačku nadarenost, duhovitost, rječitost*“¹⁴¹ I trajali su poprilično dugo jer mlada nikad ne izlazi prva. „Prvo uvik izadu nike druge mlade cure, koje se još nisu udale, a imaju dovoljno godina. Neposredno prije mladenke izade njena kuma, a na kraju ona za koju se i da najviše para. Ti novci ostaju kod njene obitelji, posebno se daje mladenkinim mlađin sestrama ako ih ima. Iza mise, mladence se prosipa rižon i laticama cvića. Iza svega toga ide se nešto pojist i popit. Ali prije toga mlada mora doć u novu kuću i bacit jabuku priko kuće.

¹³⁹ Kazivačica: Perica Nedjeljka, rođ. Mekinić, rođena 1936. u Tugarima.

¹⁴⁰ Kazivačica: Perica Nedjeljka, rođ. Mekinić, rođena 1936. u Tugarima.

¹⁴¹ Alaupović Gjeldum, Dinka, *Narodni život, običaji, vjerovanja*, u Domljan, Žarko, *Omiš i Poljica*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2006., str 172.

Ako to ne uspije kažu da ni brak neće bit baš najboji. Mlada bi tu bacala i nešto orija i suvi smokava, za dicu koja su se našla tu. I bija je običaj dat mladoj muško dite i unda ti se ona tribala okrenit tri puta š njin naoposun kako bi i sama imala muške potomke. Također kad nevista uđe u kuću triba ponovo sve darivat onin suknenin bičvama¹⁴². U Kostanju je postojao još jedan običaj koji je uključivao jabuku. Naime, dan iza vjenčanja nevjesta je trebala biti ona koja će se prva dignuti i donijeti vodu iz potoka. Tada bi ona sa sobom nosila jednu jabuku koju bi potom sakrila, a ostale djevojke bi se natjecale tko će je prvi naći¹⁴³.

Tako jedna starija Kostanjka priča sljedeću anegdotu: „*Kad san ti ja bila mlada nevista, digla san se ranon zoron kako običaj nalaže, skupila vodu i sakrila jabuku. I bilo tu cura kolko oš. Takmičile ti se one koja će prije nać jabuku. Kad ono dvi je uoče u isto vrime. Pa se potukle oko tega koja je prva vidila. A bila ti je prije jabuka ko zlato. Nije to ko danas. Ne morete vi to dico niti razumit. Danas sve moš kupit, nekad ta jedna jabuka je bila vridna tuće*“. *Sljedeće dvije nedjelje novopečene obitelji sastale bi se na ručku. Odmah prva nedjelja nakon vjenčanja išlo se u mladoženje, a iduća je bila u mladenkinih roditelja. S tom nedjeljom završavao je proces pirovanja.*¹⁴⁴

¹⁴² Kazivačica: Perica Nedjeljka, rođ. Mekinić, rođena 1936. u Tugarima.

¹⁴³ Kazivač: Gojsalić Marin, rođen 1956. u Kostanju.

¹⁴⁴ Kazivačica: Gojsalić File, rođ. Marčić, rođena 1928. u Ostrvici.

7. POSLOVICE I ZAGONETKE

7.1. Poslovice

U usmenoknjiževnom sustavu poslovice je zacijelo najkraći oblik. Suvremena znanost svrstava je u najjednostavnije oblike koje susrećemo u svakoj kulturi, čak ih mnoštvo pronalazimo u Bibliji. Zbog velikog interesa za same poslovice uspostavljena je i cijela nova znanstvena disciplina koja se bavi istraživanjem i tumačenjem poslovice – *paremiologija*.¹⁴⁵

Kekez nam poslovicu definira kao: „*preciznu slikovitu izreku koja uopćava i tipizira raznovrsne životne pojavnosti. Za nju je karakteristično potpuno, općevažeće izražavanje misli, osjećaja, predodžaba i uspostavljanje poante. Time želimo kazati da je poslovice uvijek genetski i izvedbeno vezano uz poslovično-iskustveni kontekst, ona dakle poantira narativni obnovljivi doživljaj.*“¹⁴⁶

Botica nam navodi kako sama poslovice, i sve formulacije slične poslovice, uglavnom znači da je uspješno sročena opća istina koja je temeljena na iskustvu. I upravo zato je ovo najbrojnija i najviše rabljena vrsta usmene književnosti, i kad god se upotrebljava, govoru daje određenu ozbiljnost, težinu i potvrdu.¹⁴⁷

Neke od poslovice koje su popularne u Poljicima su sljedeće:

Ako ne moreš učiniti dobro, nemoj ni zlo.

Bog je prvo stvorija sebi bradu.

Bačva bačvu prodaje, sestra sestru udaje.

Bavi se svojim poslom, ne tuđin.

Bez alata nema zanata.

Bolje spriječiti, nego liječiti.

Čekaj magare da trava naraste.

Daj dite materi.

Daleko od očiju, daleko od srca.

Danas ja tebi - sutra ti meni.

Di je bilo i bit će, gdi je vrilo i vrit će.

Diga se na livu nogu.

¹⁴⁵ Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboľšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986., str. 167.

¹⁴⁶ Isto, str. 171.

¹⁴⁷ Botica, Stipe, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995., str. 223.

Dobro se dobrim vraća, a zlo zlim.
Dobrom konju sto mana, a rđavom samo jedna.
Đavlom došlo, đavlom prošlo.
Đava odnija prišu.
Hvali more, drž se kraja.
Ili se od truda savrit, ili od gladi umrit.
Još se nije rodio, ko bi svakom ugodio.
Kakovo drvo, takav klin. Kakav otac, takav sin.
Kad mačke nema, miševi kolo vode.
Ko drugome jamu kopa sam u nju upada.
Ko ne ima poštenja, sramoton se diči
Ko ga ne zna, skupo bi ga proda, a ko ga zna, đavlu bi ga da.
Ko je dužan i na Božić je tužan.
Ko nema poštenja, sramoton se diči.
Ko pjeva, zlo ne misli.
Ko puno govori, malo ga se čuje.
Ko rano rani, dvi sriće grabi.
Ko se posljednji smije, najslade se smije.
Ko se rano ženi i rano ruča – taj ne falije.
Ko se u zlo uprti, teško njemu do smrti.
Ko s vragon tikve sadi, o glavi mu se razbiju.
Ko liti laduje, zimi gladuje.
Lip ne viđen, dobar ne čuven.
Lipa bestida i gizdena vrata otvara.
Lakše je reći nego steći.
Moš ti lajat i na misec.
Metni joj soli na rep.
Mlado ludo, staro bez pameti.
Naša si crkvu di ćeš Boga molit.
Ne zovi zlo, samo će doći.
Ne valja slaviti, kad se nema šta na stol staviti
Neće grom u koprive.
Ni u raj u ne valja bit sam.
Ni u suši glada, ni u kiši blaga bez božjeg dara.

*Nije kuća tisna, ako nije čeljad bisna.
Nije siromah ko malo ima, već ko mnogo želi.
Nije važno šta se kazuje, već ko kazuje.
Nije zlato sve što sija.
Nikad ne reci nikad.
Obećanje – ludom radovanje.
Oči su ogledalo duše.
Odišlo ne čini čovjeka.
Oteto, proketo.
Ovca koja bleji, zalogaj gubi.
Oparen kašu ladi.
Odila bi baba u Rim da ima s čin.
Pametni ljudi uče na tuđim greškama, budale na vlastitim.
Pitat će te starost gdje ti je bila mladost.
Po jutru se dan poznaje.
Pomozi sam sebi pa će ti i Bog pomoć.
Prije skoči, onda reci hop.
Prodao bi i ćaćin grob.
Rodio se pod sritnom zvizdom.
S kin si, takov si, ako nis bit ćeš.
Sito prase korito valja.
Sit gladnu ne viruje.
Sto ljudi, sto čudi.
Svako je kovač svoje sreće.
Svako jutro jedno jaje, organizmu snagu daje.
Sve se može kad se hoće.
Sve se vraća, sve se plaća.
Što imaš ne kaži, što izgubiš ne traži.
Što možeš danas, ne ostavljaj za sutra.
Tko pita, ne skita.
Tko visoko leti, nisko pada.
Tresla se brda, rodio se miš.
U dobru je lako dobar biti, u mucu se poznaju junaci.
U laži su kratke noge.*

*Umiljato janje, dvi majke sisa.
Vatra je dobar sluga, ali zao gospodar.
Zapela mu tuđa mekina za zub.
Zdravlje je najveće bogatstvo.¹⁴⁸*

7.2. Zagonetke

Botica zagonetku definira kao: „*minijaturnu književnu formu binarne strukture, sastavljena od pitanja (zagonetljaj) i odgovora (odgonetljaj)*“.¹⁴⁹ Govori i kako su nastajale iz ljudske potrebe da se neke životne zgrade i istine iz ljudskog okruženja formuliraju i sakriju, te se ponude odgonetačima. Među sudionicima takve komunikacije javlja se određena igra koja u nekim situacijama ima i inicijacijske i gnoseološke (provjere oštroumnosti) funkcije.¹⁵⁰

Neke zagonetke koje su nekada zabavljale Omišane i Poljičane su sljedeće:

Dvi vile iz pole vire, svakog vidu a sebe ne vidu .- OČI

Dva lončića, četiri zaklopčića. - OČI I OBRVE

Bilo poje, crno sime, mudar oni ko ga sije. - PISAR

Crno vižle more liže.- BROD

Dugo poje nemireno, po nem blago nebrojeno.- ZVIŽĐE

Nasrid polja zlatna kuća, a okrugla kano buća, po noj restu oštre drače, u noj sidi mali kneže; kad se kneže šeće, kuća mu se kreće. - JEŽ

Po podanku busato, po sridini perato, po vr'ju klasato. - PŠENICA

Reste jela nasrid sela, iz svake jele dvanest ogranaka, iz svakog ogranka četiri grančice, iz svake grančice po sedam listića.- GODINA, MISEC, NEDILJA I DANI

Svi svatovi u crlenu, samo neva u zelenu.- TRIŠNJA

Trče mrka priko vrtla, za njon zec zakovrčija rep, stani mrka, zla ti trka.-
KOKOŠ I PIVAC

U naše curice ima dosta robice, kad okrene burica, vidi jon se stražnjica.-

KOKOŠ¹⁵¹

¹⁴⁸ Kazivači: Gojsalić File, rođ. Marčić, rođena 1928. u Ostrvici; Burazin Matija, rođ. Brajić, rođena 1927. u Gatima; Pivčević File, rođ. Pivčević, rođena 1933. u Gatima; Perica Dragomir, rođen 1932. u Zakučcu; Pezo Kata, rođ. Kovo, rođena 1935. god. u Omišu; Perica Leonardo, rođen 1965. u Zakučcu; Perica Nedjeljka, rođ. Mekinić, rođena 1936. u Tugarima.

¹⁴⁹ Botica, Stipe, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995., str 281.

¹⁵⁰ Isto.

¹⁵¹ Kazivači: Perica Dragomir, rođen 1932. u Zakučcu; Alfirević Nedjeljka, rođ. Pivčević, rođena 1931. u Gatima; Perica Nedjeljka, rođ. Mekinić, rođena 1936. u Tugarima.

8. SUJEVJERJA

Riječ sujevjerje (*praznovjerje*) trebala je u našem jeziku nadomjesti lat. *superstitio*, i to ne u njezinu pravom prvobitnom značenju prema *superistare* = „pre + ostati“, nego u značenju koje je toj riječi dano u poznija vremena kad se njom htjelo označiti inferiornost starih, u prvom redu poganskih religijskih tradicija i nazora naprama novoj religiji kršćanstva i njegovu naziranju o životu i svijetu.¹⁵²

Dakle, bez obzira što kršćanstvo štuje samo jednog Boga i u svojoj teoriji praznovjerja vidi kao grijeh, štovatelji te religije u velikoj su mjeri zapravo poprilično praznovjerni, a to svoje praznovjerje baštine od svojih predaka još i prije samog pokršćavanja.¹⁵³ Tako danas u Poljicima, posebice među starijim svijetom, imamo mnoštvo katolika kojima vjera znači sve u životu, ali su ipak poprilično praznovjerni po pitanju nekih stvari. U nastavku su navedena samo neka praznovjerja kojih su se stari Poljičani i Omišani i te kako držali.

Ako se kokoš oglasila ko pivac tribalo je zaklat jer bi inače donila nesriću.

Ako te svrbi livi dlan dobit ćeš novce, a ako je u pitanju desni dlan morat ćeš ih dat nekome.

Ako na nebu sja polumjesec pokažu mu se kune kako bi ih bilo i u budućnosti.

Ako je trudna žena u kući, i ako se nad njenom kućom nalazi ćuk, rodit će muško, a ako je ćuk pod kućom, bit će žensko.

Ako zec ili zmija prođu tri puta ispred tebe to je srića.

Ako se nađe ditelina s četiri lista to je velika srića.

Ako se mačka liže doći će ti prijatelj u kuću..

Ako te bole kosti doć će do promine vrimena.

Ako na Gospu Kalandoru padne snig, past će još 23 puta do Jurjeva.

Ako kumovi tokom krštenja promrmljaju vjerovanje, ako se krsti curica ona će bit vještica, a ako se krsti dečko on će bit vukodlak.

Ako se po stolu prolije vino to je srića, a ako se polije uje to je nesrića.

Ako kipi mliko, kravu će zabolit vime.

Ako se ditetu obuće neki komad robe naopako, neće ga se moć ureći.

Ako se neko tuče na Božić, dobit će čireve.

Crnom pasu ne pristupa nikakava sablasan.

Dite se ne smije krstiti poslijepodne jer će tad bit pijanac.

¹⁵² Bulat, P.K. „Pučko praznovjerje i mitologija, Narodna starina, Vol.1 No.1 Travanj 1922., str. 56-61.

¹⁵³ Isto.

*Igra li ti krv u tilu, razbolit ćeš se.
Kad se pojavi slipi miš, neće više bit zla vrimena.
Kruv se ne smije naopako okrenuti, to donosi nesreću.
Kad se blaguje ne valja puno pričati za stolom, neće Bog dat blagoslova.
Kad žabac iz lokve propiva prije Blagovisti, učinit će rđavo vrime.
Kad se štuca bolesniku, umrit će.
Lastavicu je veliki grij ubit. Za nju se kaže da je poginula, a ne krepala.
Ne valja navečer zvižditi jer se tako prizivaju vještice i vile.
Nokti se ne smiju rezati nedjeljom, izrast će zanoktice.
Prvom sinu daju se dva imena i preživjet će do starosti.
U petak svakom poslu rđav početak.¹⁵⁴*

Jedan primjer s terena koji potvrđuje koliko su Poljičani zapravo praznovjerni navodi nam jedna Poljičanka. Naime, nakon što je gospođa dobila svoje prvo dijete, stavljala je sušiti dječju odjeću kad god je imala vremena. Tako je jednom prilikom tu odjeću oprala i stavila sušiti nakon što je već pao mrak. Na to su je „seoske babe“ napale govoreći da nije dobro sušiti dječju odjeću po mraku. Budući da je ta gospođa bila mlada i nije vjerovala u „babske priče“ pitala je svećenika za savjet. Svećenik je na to samo odgovorio: „A šta te košta pokupit robicu prije mraka?“¹⁵⁵

Druga priča govori o praznovjerju pri porodu. U Poljicima se nekada vjerovalo da ako je trudnica željna nečega i to ne dobije, ali se rukom dotakne na to mjesto, dijete će se roditi s nekim madežom u obliku toga što je majka poželjela. To se zove želja. Tako imamo više svjedočanstava koja govore o tome, a jedno od brojnih glasi:

„Kad san ja bila trudna, šetala san s mužen po pazaru. I tu mi zamirisa mlun i ja ga se baš poželjela. I odma ga Lando meni kupija, ali ja ti ga se nisan okusila. Podilila ga okolo. I kako san se tad takla po stomaku, ostala maloj želja. I točno se vidi da je to mlun. Feta mluna... I kora mu je hrapava ko u pravog.“¹⁵⁶

Ovo su samo neki od brojnih primjera koji dokazuju kako su Poljičani dosta skloni praznovjerju, kojem često i sami ne znaju uzrok.

¹⁵⁴ Kazivači: Gojsalić File, rođ. Marčić, rođena 1928. u Ostrvici; Burazin Matija, rođ. Brajić, rođena 1927. u Gatima; Pivčević File, rođ. Pivčević, rođena 1933. u Gatima; Perica Nedjeljka, rođ. Mekinić, rođena 1936. u Tugarima.

¹⁵⁵ Kazivačica: Gojsalić File, rođ. Marčić, rođena 1928. u Ostrvici.

¹⁵⁶ Kazivačica: Perica Ana, rođ. Pivčević, rođena 1968. u Gatima.

9. SVJETOVNE USMENE LIRSKE PJESME

Dragić navodi da se svjetovna usmena lirika dijeli na: mitske pjesme, obredne pjesme, posleničke pjesme, povijesne pjesme, ljubavne pjesme, romance, balade, šaljive pjesme, bećarac, ganga, natpjevanja.¹⁵⁷ U nastavku se nalazi nekoliko šaljivih pjesmica koje se vezuju za omiški i poljički kraj.

*Mila majko kroji mi zabune,
Udat ću se u selo Katune
Di 'no ore magare i june.*

*Udat ću se di me bude voja,
U Tugare ne daj Gospe moja.
U Tugare i u Gata neću,
Na dalje se moje oči kreću.*

*Dođi dragi kako san ti rekla,
Na prozoru jabuka te čeka.*

*Moja me je zabolila glava
Od velika vina i duvana.*

*Ja pozdravljam selo Gata,
Rodno misto moga zlata.*

*Ja pozdravljam selo Čišla,
Di je moja mala na zabavu išla.*

¹⁵⁷Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.

*Neću majko di je puno braće,
Ko će đavlin okrpit gaće.*

*Mene majka rodila u podne
Zato san joj curca od mode.*

*Mene mater rani jabukama,
Zato san najlipša među divojkama.*

*Ja i dragi u ljubavi stali,
Tri godine moji nisu znali.*

*Cviće moje goj se u pitaru
Za dragoga šta je u Mostaru.*

*Cviće moje goj se u ramini
Za dragoga šta je u marini.*

*Ja sam mala pa sam pala
Sve sam čaše polupala.
Ali moj će ćaća radit
Pa će sve čaše platit.*

*Kiša pada, blato je
Kad se ljubi slatko je*

Kiša pada, trave raste

*To je godina
U mog dragog crne oči
To mi dodija.*

*Sve se cure udale pa neka
Mene moja mala u matere čeka.*

*Sve se cure udaju redom
A ja jadan poginu za jednom.*

*Svekrvice moje ljuto grožđe
Reci sinu da mi večeras dođe.*

*Ja malena, suknjica šarena
Volila bi da je kraća,
Ali mi ne daju braća.*

*Jadna ti je svaka ona
Koja sidi s majkom doma.*

*Borku, Borku na visoku brijegu
u tvom gnijezdu orlovi se legu,
Dinara ih siromaštvom gojila
i golim liticama od zla branila.*

*Omiš, stožer drevni tu je nikao
zbog kojeg je neustrašiv orao klicao,
osvajaču mrski, nećeš bez kazne otići,*

gusarska te kazna mora stići.

*Škrta zemlja, plavo nebo i široko more
to je nadahnuće boračkih orlova,
domoljubljem i obiteljskom ljubavlju
sa blagoslovom zaštitnika svetog nam Ivana.*

*Skromnim plesom i pjesmom na usnama
ispunjavamo našeg grada želju,
hvala Tebi i vazda budi s nama
sa svojim krijepostima, uzvišeni Krstitelju!*

*Nani, nani, moje dite malo
Nani, nani, dabogda zaspalo.¹⁵⁸*

¹⁵⁸ Kazivači: Perica Nedjeljka, rođ. Mekinić, rođena 1936. u Tugarima; Perica Dragomir, rođen 1932. u Zakućcu; Pezo Kata, rođ. Kovo, rođena 1935. god. u Omišu.

ZAKLJUČAK

Kao što je već spomenuto na samom početku, tradicijska kulturna baština omiškog i poljičkog kraja jako je bogata tako da ovaj rad prikazuje tek neznatan djelić tog bogatstva. Između ostalog, ovdje je zapisano nešto o raznim predajama, o raznim običajima i raznim tradicijama. I dok neke od ovih priča polako padaju u zaborav, neke se ne daju i prkose ovom užurbanom vremenu.

Kroz drugo poglavlje susrećemo tako neke stvarne povijesne osobe kao što su Mile Gojsalić i Kate Bobetić. Te poljičke junakinje simbol su odvažnosti, hrabrosti, ali i ljubavi prema svom kraju. One su zaslužno ponos i dika cijelog poljičkog kraja. U trećem poglavlju prikazan je način na koji su Poljičani i Omišani slavili glavne blagdane. Mnogi od ovih običaja ostali su i dan danas u narodu. Tako još uvijek blagoslivljamo maslinove grančice, hranu za Uskrs, kuće za Božić. Mnoge se cure i dan danas umivaju u cvijeću na blagdan Cvjetnice kako bi bile lijepe, djeca i dalje čiste čizmice kako bi im sveti Nikola nešto poklonio i još se uvijek posti ili slavi na određene dane u godini. Iako odlazak u crkvu više nije događaj kao što je to nekad bio, i danas ljudi idu u crkvu i posebno se uređuju za blagdan Uskrsa i blagdan Božića. U Gatima se i dalje bira poljički knez, iako same Poljičke Kneževine već odavno nema. Ljudi se doista u nekim segmentima trude sačuvati ono što su baštinili od predaka. Upravo iz tog razloga Poljičkom statutu, kao najvažnijem pravnom dokumentu Poljičke Kneževine, posvećeno je čitavo jedno poglavlje koje nas upoznaje s načinom na koji su Poljičani nekad dijelili pravdu. Posebno su istaknuti i neki običaji samog grada Omiša. I koliko je god običaja koji su se zadržali, puno je više onih koji su se ugasili. Tako djeca više ne idu u hvatanje ptica pjevica, zanimljivije su im one virtualne. Po kući se više ne prosipa slama jer to nitko ne želi poslije čistiti. Ženidbeni običaji ostaju iako ljudi danas preferiraju modernija vjenčanja, pa pomalo zapostavljaju ove neke tradicionalne elemente. Poslovice i zagonetke i danas se rado čuju, ali u vremenu kada je tehnologija toliko napredovala, jednostavno nikome nisu toliko zanimljive niti tražene. Nitko ih se i ne sjeti.

Ipak, jedno je sigurno. Čovjek ne može graditi svoju budućnost ako nije dobro upoznat sa svojom prošlošću. A svi ovi običaji dio su našeg nasljedstva, naše kulture. Ljudi koji danas svjedoče ove priče, sutra neće biti tu. I jedino što će ih držati živima bit će upravo sjećanje na neka njihova minula vremena. I dok god čuvamo ove običaje i uspomene naših starih, na neki način održavamo njihov duh među nama. Lijepo je to jednom prilikom sročio Mehmed Meša Selimović: „*Sve ljudsko ipak nije prolazno*“.

RJEČNIK

B

bandira - svečana zastava koja se obično nosi u procesiji

beštije - životinje

bičve - čarape

bošket - lažno stablo koje služi za lov ptica

busule - komadi stabljike koromača s mekanom srčikom

bukara - drvena uobručena čaša za vino

Ć

Ćaća - otac

Č

čeljad - ukućanin

čoban - pastir

D

danak - da

djeva - djevojka

dota - miraz

dodija - dosadio

F

fešta - slavlje

frigati - pržiti

fritule - vrsta kolača

G

glistina - glista

grij - grijeh

gobin - slama koja se unosila u kuću za blagdan Božića

gudan - prasac

I

izist - pojest

K

kašika - žlica

konistra - velika košara

katun - selo, naselje

L

lad - hlad

lajanjur - valjak za kolače

libar - stara novčana vrijednost u Poljicima

ligati - leći

LJ

ljetina - plodovi zemlje u jednoj godini, godišnji urod

M

mačkarati - maskirati

marina - luka

mater - majka

monade – čudesa

N

nani - spavaj

P

pare - novci

papci - svinjske nožice

pazar - tržnica

pivac - pijetao

pop - svećenik, župnik

podanak - pri kraju

R

ramina - posuda u kojoj se nosila voda i njom se zalijevalo cvijeće

rečam - više krletki s pticama pjevicama

reste - raste

rozarija - krunica

rutavac - siromašan, nikakav

S

sinija - velika drvena, okrugla ploča za pravljenje soparnika

Š

šporak - nečist

T

tice - ptice

tisto - tijesto

tlev – pod, tlo

U

unde - ondje

umaknuti - oteti

uprti - uputi

V

vora - vani

višeće - ljepilo

Z

zabun – dio odjeće (prsluk)

PODACI O KAZIVAČIMA

PREZIME	IME	GODINA ROĐENJA	MJESTO ROĐENJA	DJEVOJAČKO PREZIME
Alfirević	Nedjeljka	1931.	Gata	Pivčević
Burazin	Matija	1927.	Gata	Brajić
Gojsalić	Marin	1956.	Kostanje	/
Gojsalić	File	1928.	Ostrvica	Marčić
Kekez	Dijana	1967.	Zakučac	Perica
Kovačić	Petar	1973.	Omiš	/
Očasić	Zorka	1925.	Gata	Očasić
Perica	Dragomir	1932.	Zakučac	/
Perica	Nedjeljka	1936.	Tugare	Mekinić
Perica	Leonardo	1964.	Zakučac	/
Perica	Ana	1968.	Gata	Pivčević
Pezo	Kata	1935.	Omiš	Kovo
Pivčević	Mande	1930.	Gata	Burazin
Pivčević	File	1933.	Gata	Pivčević
Pivčević	Ivan	1960.	Gata	/
Radostić	Zoran	1985.	Gata	/

*Napomena

Kod žena koje imaju isto i djevojačko i sadašnje prezime, to je iz razloga što se tu radilo o različitim plemenima. Tako je npr. postojalo 6 različitih plemena Kuvačića, koji si međusobno nisu u rodu. Što se tiče ovog konkretnog slučaja File je bila rođena Pivčević (iz plemena Grgić), a udala se za Pivčevića (iz plemena Markić).

LITERATURA

- Antolović, Josip, *Duhovni velikani: sveci Katoličke crkve, Zagreb: Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, 1998.*
- Botica, Stipe, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka, Školska knjiga, Zagreb, 1995.*
- Botica, Stipe, *Lijepa naša baština* (književno-antropološke teme), Sveučilišna naklada, Zagreb, 1998.
- Braica, Silvio, Božićni običaji, *Ethnologica Dalmatica*, Vol.13 No.1 Prosinac 2004., str. 5-26.
- Brajčić, Rudolf, Sveti Josip – model očeva, *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, Vol.46. No.6., Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, Zagreb, 1991, str. 637-644.
- Bratanić, Branimir, *Regionalna ili nacionalna i opća etnologija*, Slovenski Etnograf, X, Ljubljana, 1957, str. 7-18.
- Bulat, P.K. *„Pučko praznovjerje i mitologija*, Narodna starina, Vol.1 No.1 Travanj 1922., str. 56-61.
- Cevc, Emilijan, „Ivan Nepomuk“, u: AA. VV. *„Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, (ur.)Anđelko Badurina, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2006.
- Čapo-Žmegač, Jasna, *Hrvatski uskrсни običaji, Korizmeno-uskrсни običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća, pučka pobožnost, zajednica*. Golden marketing, Zagreb 1997.
- Domljan, Žarko, *Omiš i Poljica*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2006.
- Dragić, Marko, *Badnje jutro i dan u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, Vol. 10, No, 10/2, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2015., str. 399-435.
- Dragić, Marko, *Ljubavne divinacije u kulturnoj baštini Hrvata, Bošnjaka, Srba i Poljaka*, *Ethnologica Dalmatica*, Vol.21 No.1 Svibanj 2014., str. 103-123.
- Dragić, Marko, *Sveta Katarina Aleksandrijska u katoličkoj tradicijskoj baštini Hrvata*, HUM časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, br. 7, Mostar, 2011., str. 284.

- Dragić, Marko, *Sveti Juraj u tradicijskoj baštini Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, Vol. IX, No, 9/1, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2014., str. 269-313.
- Dragić, Marko, *Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, Vol. 50, No. 2, Split, 2015, str. 303-323.
- Dragić, Marko, *Sveti Nikola biskup u hagiografskoj baštini Hrvata*, Ethnologica Dalmatica, Vol. 22, No. 1., Etnografski muzej, Split, 2015., str. 5-42.
- Dragić, Marko, *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina br. 6, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 229-264.
- Dragić, Marko, *Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 4, Split, 2010., str. 467-488.
- Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
- Dragić, Marko, *Spasovo u hrvatskoj tradicijskoj baštini*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2009., str. 205.-228.
- Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, br. 3, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 414-440.
- Dragić, Marko, *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*, Crkva u svijetu, br. 1, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 96-117.
- Dragić, Marko, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, br. 3, Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2007., str. 369-390.
- Dragić, Marko, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu br. 1 (1-196), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008, str. 67-91.
- Gale, Vinko, *Kazivanja*, Dalmatina tisak d.o.o., Omiš, 2010.
- Gavazzi, Milovan, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, III izdanje, Hrvatski Sabor kulture, Zagreb, 1991.
- Ivanišević, Frano *Poljica, narodni život i običaji*, reprint izdanja JAZU iz 1906. i neobjavljena građa, Književni krug Split, Split 1987.
- Kuvačić-Ižepa, Mate, *Poljica: putovanje kroz povijest i krajolik*, Naklada Bošković, Split, 2002.
- Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboľšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.

- Mimica, Božo, *Omiška krajina – Poljica – Makarsko primorje: od antike do 1918.* Godine, Vitagraf, Rijeka, 2003.
- Mišerda, Marko, *Spomenici Gornjih Poljica: pisani spomenici na području Gornjih Poljica do propasti Poljica godine 1807, (prijepisi, rgesti)*, Udruga Poljičana „Sv. Jure“, Priko, 2003.
- *Narodne lirske pjesme*, priredio Olinko Delorko, PSHK, knjiga 23, Zora, MH, Zagreb, 1963.
- *Omiš- Dugi Rat- Šestanovac- Zadvarije*, tiskara Franjo Kluz d.d. Omiš, Uredili: Ivo Kalajžić, Ante Novaković, Omiš, 2002.
- Pera, Miroslav, *Poljički statut*, Splitski književni krug, Split, 1988.
- Pivčević, Ivan, *Povijest Poljica*, Društvo Poljičana sv. Jure – Priko, Split, 1996.
- *Poljički statut*, priredio Frane Mihanović, „Tiskara Poljica“- Dugi Rat, Gata, 2000.
- *Poslovice, zagonetke i govornički oblici*, priredio Josip Kekez, SHK, MH, Zagreb 1996.
- *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 1, napisale Maja Bošković – Stulli i Divna Zečević, Liber, Mladost, Zagreb, 1978.
- Rihtman-Auguštin, Dunja *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*, Golden marketing, Zagreb 1995.
- Šenoa, August, *Povijesnice*, Školska knjiga, Zagreb, 2003., str. 102-103.
- *Usmene lirske pjesme*, priredio Stipe Botica, SHK, Zagreb, 1996.
- *Usmene pripovijetke i predaje*, priredila Maja Bošković-Stulli, SHK, MH, Zagreb 1997.

SAŽETAK

Tradicijska kulturna baština poljičkog i omiškog kraja

U ovom radu prikazana je tradicijska kulturna baština poljičkog i omiškog kraja. Spomenuti su mnogi običaji od kojih su neki izumrli, a neki žive i dan danas. Tako u ovom radu поближе upoznajemo neke geografske značajke Poljica i grada Omiša, saznajemo nešto o raznim poljičkim i omiškim predajama od kojih su neke povijesno dokazane, a druge služe samo kao primjer fantazije s kojom su se ljudi služili kako bi objasnili neobjašnjivo. Također, u radu se spominje i crkveno-pučka baština gdje se posebno obrađuju neki veliki kršćanski blagdani, te običaji koji se vežu uz njih. Osim kršćanskih običaja, u radu se spominju i neki svjetovni kao što su ženidbeni običaji i običaji samog grada Omiša. U radu su prikazane i razne šaljive pjesme uz koje su se Omišani i Poljičani veselili, zagonetke i pitalice koje su ih zabavljali te praznovjerja koja su ih plašila i na neki način upozoravala.

Ključne riječi: *Omiš, Poljica, tradicija, kulturna baština, priče, praznovjerje.*

SUMMARY

Traditional cultural heritage of Poljica and Omiš area

This paper deals with the traditional cultural heritage of Poljica and Omiš. Many traditions and customs have been discussed, some of which are extinct, but some of the forementioned are still present today. Geographical features of Poljica and the town of Omiš have been closely examined, as well as their various traditions, some of which have been historically proven, and some used as examples of fantasies which have been used by people so they could explain the unexplainable.

The paper also deals with the church heritage, with major Christian holidays, as well as customs that follow. In addition to Christian traditions, the paper also explains some secular traditions, like marital customs, along with customs of the town of Omiš. Different humorous songs that the people of Omiš have sung have also been described, along with puzzles and riddles that they had fun with. Lastly, superstitions that puzzled and frightened the people of Omiš have also been explained.

Key words: *Omiš, Poljica, tradition, cultural heritage, stories, superstitions.*